

14. Μαρβίνου Γ., Γιαννιούλη Π. & Σωτηριάδης Α. (1965). «Παλαιολιθολογικά έρευνα εις το σπήλαιον Πετραλώνων Χαλκιδικής». Επιστ. Επ. της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 9, σσ. 140-204.

15. Milankovitch M. (1941). «Kanon der Erdbestrahlung und seine Anwendung auf das Eiszeitproblem». Acad. R. Serbe, Ed. spec, σ. 133.

16. Moigne A.M. (1983). «Macrotauna of La Caune de l'Arago, Tautavel, France». *Anthropos* 10, σσ. 257-260.

17. Papamartinoπουλος Στ. (1978). Limnological studies on greek sediments. Ph. D. thesis. University of Edinburgh.

18. Παπαστεφάνου C., Μανιοπούλου Μ., Σαυνίδης Ε. & Σ. Χαριστάμου (1986). «Dose rate measurements in Petralona Cave for Archanthropos dating». The Proc. of the 3rd European and 1st Panhellenic Anthropol. Congress, *Anthropos* 11, σσ. 41-48.

19. Πετροχέλιος Ι. (1960). «Εκθέσεις επί των γενομένων παρατηρήσεων εις τα σπήλαια των Πετραλώνων (Χαλκιδικής)». Δελτίο Σπηλαιολογικής Εταιρείας 5, σσ. 140-148.

20. Πετροχέλιος Α. (1972). «Το σπήλαιον των «κόκκινων πετρών» (Πετραλώνων, Χαλκιδική)». Δελτίον Ελλ. Σπηλ. Ετ., XI (7), σσ. 160-164.

21. Poulouianos A.N. (1982). The Cave of the Petralona Archanthropus, Athens - Petralona, σ. 85.

22. Poulouianos A.N. (1983). «Faunal and tool distribution in the layers of Petralona Cave». *Journal of Human Evolution* 12, σσ. 743-746.

23. Poulouianos N.A. (1969). «Petralona Cave within Lower - Middle Pleist. sites». *Palaeoogeogr. Palaeoecol.* 73, σσ. 287-294.

24. Yokoyama Y. (1987). «Direct gamma-ray spectrometry dating of anteneandertalian human remains». Περλήσεις ανακν. 2nd Int. Cong. of Human Paleontology, Torino Sept. 28-Oct. 3, σ. 163.

25. Zichgyn V.S. (1980). «Late Pliocene and Anthropogene Rodents of the South of Western Sibirie». Moscow, Transactions 333, σσ. 1-156.

Παροράματα τεύχους 35

Σελ. 91 και φωτογραφίες του σχολείου για το εργοστάσιο της Αλλατινί, παραλείφθηκε η λεζάντα (από το περιοδικό «Οικοτοπία»):
 «Έπαινο φωτογραφία: Μύλος ολοσχερώς κατεστραμμένος από τη φωτιά του 1950. Η φωτογραφία είναι τραβηγμένη από πίσω (από την οδό Ανθών) και ενώ ακόμη καυγόταν το κτήριο του μύλου, αλλά με έντεχνη αφαίρεση των καπνών που τον σκεπάζουν δημιουργείται η ψευδής εντύπωση ολοσχερώς καταστροφής. Κάτω, η φωτογραφία του καμένου μύλου, από το θάλατο των Β. Κολιάνα και Λ. Παπαματθαίου. «Ο αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli», του 1980. Η παραλήφθησση που επιχειρεί η Αλλατινί είναι, πλέον, προφανής».

Από παράλειψη στη σ. 37, στ. 1, παράγρ. 1, δεν σημειώθηκε η παραπομπή στο άρθρο της κυρίας Άνας Αβραμίνα, «Φυσικό περιβάλλον και ανθρώπινη παρέμβαση, αντιλήψεις και εκδόσεις από το αστικό τοπίο» βλ. σπμ. 10 του άρθρου «Όψεις του αστικού και αγροτικού χώρου στο Βυζάντιο».

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Σχολεία και πολιτισμική κληρονομιά

Φέτος, χρονιά αφιερωμένη στην Αρχαιολογία, η Γαλλία πρωτοτύπησε ως προς το εκπαιδευτικό της πρόγραμμα. Οργανωμένα μαθήματα σε ιστορικό-αρχαιολογικούς χώρους έδωσαν στα παιδιά την ευκαιρία να γνωρίσουν με άμεσο τρόπο την ευρύτερη περιοχή όπου ζουν. Το πρόγραμμα αυτό γνωρίζει τέτοια επιτυχία ώστε αξίζει να παρουσιαστεί, σε συντομία, στο ελληνικό κοινό.

Συμπληρώνοντας από χωρίς το ενδιαφέρον των παιδιών για την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου τους -που συχνά κινδυνεύει να καταστραφεί από την αδιαφορία, την κερδοσκοπία ή την άγνοια- ετοιμάζει μια κοινωνία υπεύθυνων ατόμων. Για τον σκοπό αυτόν δύο γαλλικά υπουργεία συνεργάζονται: Το υπ. Παιδείας και το υπ. Πολιτισμού, συντάσοντας σειρά κειμένων για τα «μαθήματα πολιτισμικής κληρονομιάς». Για μια εβδομάδα μαθητές και δάσκαλοι «ανακαλύπτουν» τα παρελθόν της περιοχής όπου ζουν, επισκεπτόμενοι τα πιο σημαντικά μέρη και μνημεία της.

Στο Δημοτικό, τα μαθήματα αυτά έχουν τη μορφή ημερησίων εκδρομών, ενώ στο Λύκειο - Γυμνάσιο οργανώνονται ταξίδια μιας εβδομάδας. Δεν υπάρχει λόγος ΟΑΑ τα παιδιά να επισκέπτονται τους ΙΔΙΟΥΣ -πιο γνωστούς- χώρους. Γύρω από όλες τις πόλεις και τα χωριά υπάρχουν μνημεία του παρελθόντος. Έτσι το παιδί ευαισθητοποιείται ως προς τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, γνωρίζει τον τόπο του και μπαίνει να αναγνωρίζει και να παρακολουθεί την εξέλιξη του πολιτισμού. Στα μαθήματα αυτά δεν διδάσκεται η ιστορία με τη στενή της έννοια. Εδώ τα παιδιά θα μάθουν να ξεχωρίζουν τα σημαντικότερα στάδια από τα οποία πέρασε η ανθρωπότητα για να φτάσει στον 20ό αιώνα.

Για να έχει συνοχή η διδασκαλία ετούτης, το πρόγραμμα μιας εβδομάδας περιλαμβάνει την επίσκεψη τόπων και μνημείων σύμφωνα με τη χρονολογική τους σειρά, ενώ η πρώτη μέρα είναι αφιερωμένη στην επίσκεψη του συνόλου των χώρων που θα μελετηθούν στη συνέχεια. Εδώ τα παιδιά θα συνειδητοποιήσουν το ρόλο του ανθρώπου στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος - διαμόρφωση που διαφέρει ανάλογα με τις εποχές και τα κοινωνικό-οικονομικά δεδομένα. Τα λείψανα εργαλείων της προϊστορικής εποχής θα είναι το έναυσμα για την ανάλυση του τρόπου ζωής στην περίοδο εκείνη. Τα παιδιά θα πιάσουν πυριτόλιθο και θα τον σπάσουν σύμφωνα με την τεχνική των προϊστορικών ανθρώπων. Θράψματα αγγείων φτάνουν για να καταλάβουν οι μαθητές τη σημασία της φωτιάς καθώς και εκείνη της αγγειοπλαστικής τέχνης. Ένα ψηφιδωτό των ρωμαϊκών χρόνων αποτελεί θαυμάσια εισαγωγή για την ανάλυση της περιόδου αυτής.

Επιπλέον, οργανώνονται πλασματικές ανασκαφές -ώστε να μην καταστραφεί αρχαιολογικό υλικό από τα παιδιά χέρια-, στις οποίες τοποθετούνται, όταν υπάρχουν, αντιγράφα και φωτογραφίες αντικειμένων.

Στις ανασκαφές αυτές, τα παιδιά μαθαίνουν να χειρίζονται τοπογραφικά όργανα, εργαλεία ανασκαφής, να σχεδιάζουν και κυρίως να ερμηνεύουν. Συχνά η διαδικασία αυτή εφαρμόζεται στο σημειοτικό επίπεδο, γύρω από σύγχρονα ερείπια, όπου τα παιδιά αναγνωρίζουν χρήσεις διαμνημάτων και αντικειμένων, σχήματα κ.α., τα οποία θα αναλυθούν έτσι ώστε η θεωρία ετούτη να εφαρμοστεί και σε προϊστορικά πρότυπα.

Τα «μαθήματα πολιτισμικής κληρονομιάς» οργανώθηκαν κατ' αρχήν για παιδιά 8-9 και 10-15 ετών. Η προσπάθεια αυτή δε βρήκε την πλήρη συμπαράσταση των Εφορών και αρχαιολό-

The Contribution of the Petralona Cave Excavations to the Knowledge of the Euroasiatic Biostatmography of the Pleistocene Period

N. Poulouianos

The famous Petralona cave was discovered and firstly explored in 1959. Nine years later, in 1968, Anis Poulouianos conducted the first excavation of the cave that was carried out according to the modern excavational methodology. The conclusions thus drawn have led to a revision of the paleoanthropological theories as regards not only the appearance of the first Europeans but also the evolution of Man during the Lower - Middle Pleistocene period, that is 700.000 years ago, approximately. The analysis of the «biostatmographical» data of the Petralona cave compared to similar excavations in Euroasia verifies the forementioned conclusions, which enrich our knowledge of the paleoecologic changes, that have affected the paleoanthropologic cultural evolution, with new and accurate information.

αρχαιολογικά

γων των περιοχών όπου πραγματοποιήθηκε.

Η Ελληνική Σηπλαιολογική Εταιρεία

Η Ελληνική Σηπλαιολογική Εταιρεία (Ε.Σ.Ε.) γιόρτασε φέτος τα 40 χρόνια από την ίδρυσή της. Ιδρύθηκε το 1950. Εμπνευστής της υπήρξε ο Γιάννης Πετρόχειλος. Ίδρυτικά μέλη: Γιάννης και Άννα Πετρόχειλος, Γιάννης Κραψιπέλης, Αλ. Χαρολάτης, Γ. Κονεσσάντος από τον Φυσιολογικό Σύμβουλο «Παν» και Γεώργ. Γραφίος από την Περιγητική Λέσχη. Άλλα ιδρυτικά μέλη: Α. Αιγινίτης, Γ. Ανδρουτσόπουλος, Δ. Βετούλης, Γ. Δισκοκούρης, Γ. Δαδιώτης, Σ. Ζάρκος, Σ. Θερινός, Κ. Καταγιαννάκης, Γ. Κομαράς, Ι. Κούμαρης, Θ. Κουκουτάρης, Γ. Αρσενάκης, Γ. Μαρτάτος, Δ. Μαρμαρίτης, Σ. Μαρινάτος, Γ. Μαρίνος, Π. Μισριάν, Α. Μοίρας, Ι. Μπρονόθος, Ε. Ξυθής, Ν. Παπανικολάου, Γ. Παπασταμάτιου, Λ. Πετρόχειλος, Σπ. Πετρόχειλος, Σ. Σαρωνάκος, Σ. Σιμόνης, Ι. Στάης και Δ. Φραγκάκης.

— Από την εποχή αυτή άρχισαν οι συστηματικές εξερευνητικές και μελετικές των σπηλαίων.

— Το δυναμικό της Ε.Σ.Ε. αποτελείται από Επιστήμονες όλων των ειδικοτήτων, από πειραμαμένους Σηπλαιολόγους και Σηπλαιοβύτες.

— Έχει καταγράψει στο Σηπλαιολογικό Μητρώο της πάνω από 7.500 σπηλαιο και έχει εξερευνηθεί και μελετηθεί τα περισσότερα από αυτά, τόσο επιστημονικά όσο και για τη δυνατότητα τουριστικής αξιοποίησής τους.

— Έχει συμβάλει στην τουριστική αξιοποίηση δεκά σπηλαίων, τα οποία επισκέπτονται εκατοντάδες και μελετούν Έλληνες και ξένοι τουρίστες.

— Με μελέτες των μελών της συνεισφέρει στην αξιοποίηση υπερίστων νερών για ύδρευση και άρδευση σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.

— Έχει ανακαλύψει στα σπήλια ίχνη προϊστορικών ανθρώπων και ζώων, όπως ελέφαντες, αρκούδες σπηλαίων, λεοντάρια, τίγρεις, ζαιάνες, πάνθηρες, ελάφια, λύκοι, ιπποπόταμοι και άλλα. Έχει επίσης ανακαλύψει αρκετούς σπηλαιόβιους οργανισμούς, άγνωστους μέχρι τότε στους επιστήμονες.

— Τα αποτελέσματα των μελετών και ερευνών των μελών της δημοσιεύονται στο «Δελτίο της Ελληνικής Σηπλαιολογικής Εταιρείας», ετήσιας και διεθνούς κυκλοφορίας.

— Συνεργάζεται με όλα τα Ανάμεσα Εκπαιδευτικά Ίδρυματα και Υπουργεία, Ε.Ο.Τ., Γεν. Γραμματεία Ν. Γενιάς, Τοπική Αυτοδιοίκηση κλπ.

— Διατηρεί μοναδική στο είδος της

Διεθνή Σηπλαιολογική Βιβλιοθήκη και μοναδικό Αρχείο Σηπλαίων.

— Έχει οργανώσει Τοπικά Τμήματα της Ε.Σ.Ε. σε περιοχές της Ελλάδας.

— Κάθε χρόνο οργανώνει Σηπλαιολογικά Σεμινάρια 3μηνης διάρκειας για την κατάρτιση των νέων μελών της (φροιτητών, σπουδαστών, φυσιοαθλητών κλπ.), στα οποία διδάσκουν μέλη της ειδικής επιστήμης, καθηγητές Α.Ε.Ι. Προώθησε την πρωτοβουλία της για τη διασκαλία της Σηπλαιολογίας σε μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου σε επιτόπιες επισκέψεις σπηλαίων.

— Έχει οργανώσει ομάδες υποθρύλων έρευνας (σηπλαιοκαταβύσεις) καθώς και Σηπλαιοδιδάσκους.

— Είναι μέλος της Διεθνούς Ενώσεως Σηπλαιολογίας (I.U.S.) καθώς και της Ευρωπαϊκής Σηπλαιολογικής Ομοσπονδίας.

— Έχει οργανώσει στην Ελλάδα Διεθνή και Πανελλήνια Συνέδρια με μεγάλη συμμετοχή ξένων επιστημόνων και συμμετέχει με εκπροσώπους της σε όλα τα Διεθνή Σηπλαιολογικά Συνέδρια, καθώς και Σεμινάρια, καταθέτοντας πάντοτε αξιόλογες ανακοινώσεις.

— Η **Ακαδημία Αθηνών** της έχει απονεμίσει το Βραβείο της (1986).

— Έχει αναλάβει την πρωτοβουλία της μεγάλης εξερεύνησης για την προστασία των σπηλαίων.

Συντήρηση γλυπτών

Πριν είναι αργά... αποφασίστε να γίνει συντήρηση των γλυπτών εκείνων του Α' νεκροταφείου της Αθήνας που παραιοάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η διαλογή των έργων που θα συντηρηθούν έγινε με γνώμονα το βαθμό φθοράς και την εικαστική τους αξία. Από τα πρώτα γλυπτά που θα συντηρηθούν είναι η «Κοιμημένη» του Γ. Χαλεπά, η «Προίτη» του Α. Μεταξά των αδελφών Φυταλάν, η Καθιστή μορφή (Μ. Κασσαμάτ) του Δ. Φιλιππίτη και η «Όρθια γυναίκα» (τάφος Παπαδάκη) του Γ. Βρούτση.

Νόστος

Προσφορά του Ντ. Γουλανδρή και του Ι.Β. Γουλανδρή η αγορά και ο επαναπατρισμός τριών κυκλαδικών (από την Κέρο) αρχαιολογικών ευρημάτων τα οποία ο οίκος Sotheby επρόκειτο να θγάλει σε πλειστηριασμό. Μετά από πραγματική Οδύσσεια, τα τρία αυτά αντικείμενα της Ής χλιετίας, μεταξύ των οποίων και ενδρικό κυκλαδικό αγαλμάτιο (το ασρνικόυδ), εκτίθενται στο Μουσείο Κυκλαδικής τέχνης.

Οι σωστικές ανασκαφές στη Γαλλία

Η απεργία και η κατάληψη της υποδιεύθυνσης Αρχαιολογίας του γαλλικού Υπουργείου Πολιτισμού, πριν μερικούς μήνες, έφερε στην επιφάνεια το θέμα των σωστικών ανασκαφών στη χώρα αυτή. Αντίθετα προς ό,τι συμβαίνει στην Ελλάδα, οι σωστικές ανασκαφές στη Γαλλία εντείνονται και εκτείνονται κυρίως κατά τα τελευταία χρόνια, ενώ για το σχετικό διοικητικό υπόβαθρο ακολουθείται άλλο «πρότυπο» από εκείνο που υιοθετείται σε μας, δηλαδή το «πρότυπο» της **ιδιοκατοίκησης**. Επειδή και αυτή η ίδια έγινε ένα «μαστήχα», τελευταία, στα καθ' ημάς, θεωρώ χρήσιμο να δοθεί από τις στήλες της «Αρχαιολογίας» η σχετική πληροφορία.

Καταρχήν, αντίθετα ίσως από ό,τι πιστεύεται και κυρ' αντίθετο, επίσης, προς πολλές ευρωπαϊκές χώρες, τα ευρήματα από μεγάλα έργα στη Γαλλία (πολεοδομικές επεμβάσεις, εθνικοί δρόμοι κλπ.) μόνο κατά εξαιρεση μελετούνται και απεικονίζονται. Σωστικές ανασκαφές με σημασία και έκταση και με στόχο, κυρίως, τη μελέτη ευρημάτων οργανώνονται σε σχετικά πολύ πρόσφατη περίοδο και είναι χαρακτηριστικό ότι για το σκοπό αυτό το γαλλικό Υπουργείο Πολιτισμού ίδρυσε... σωματείο (την AFAN), το οποίο διαθέτει πιστώσεις (για το 1988, 69 εκατ. φράγκα) προερχόμενες μόνο κατά το ένα τρίτο από τον κρατικό προϋπολογισμό και κατά τα δύο τρίτα από όσους αναλαμβάνουν την εκτέλεση έργων (ιδιώτες ή φορείς). Η διοικητική μορφή αυτού του τύπου προβήθηκε για να εξασφαλιστεί «ταχύτητα και ευκαμψία», αλλά η Υποδιεύθυνση Αρχαιοτήτων του Υπουργείου (αντίστοιχη της δικής μας Αρχαιολογικής Υπηρεσίας) έχει αρμοδιότητα για τις επιλογές και τις αποφάσεις ως προς τις σωστικές ανασκαφές.

Οι συμβάσεις που υπογράφουν αρχαιολόγοι με την AFAN (και όχι με το Υπουργείο) είναι ορισμένες διάρκειας (το 80% είναι για διάστημα μικρότερο των έξι μηνών), πράγμα που έφτασε να δημιουργήσει μεγάλα εμπόδια αφού δεν περιλαμβάνουν περίοδο μετανασκαφική και, επομένως, δεν διευκολύνουν τη μελέτη και δημοσίευση των προρισμάτων των ανασκαφών. Τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν προκάλεσαν τη σύσταση, από το Σεπτέμβριο του 1989, μιας κοινής διυπουργικής επιτροπής, που κατέληξε σε τρία βασικά συμπεράσματα τόσο για τις σωστικές ανασκαφές όσο και για το προσωπικό των Ι.Ο.Ο. περίπου, συμβασιούχων που απασχολούνται σ' αυτές. Το πρώτο αφορά τη δημιουρ-

αρχαιολογικά

για, σε μία πενταετία, 250 θέσεων για ειδικευμένο και μόνιμο προσωπικό, το οποίο θα αφορά τους επιστήμονες και θα προσλαμβάνεται με διαγωνισμό. Αντίθετα, εργάτες ανασκαφών, οδηγούς οχημάτων κλπ. θα προσλαμβάνονται από τους εργολάβους. Το δεύτερο αφορά ένα σχέδιο ειδικής επιμόρφωσης, που προτείνεται να τεθεί σε εφαρμογή το συντομότερο δυνατό. Κατά τρίτο λόγο, τα έξοδα ανασκαφών προτείνεται να αναληφθούν έξ ολοκλήρου από τους ιδιώτες και τους εργολάβους.

Το σχετικό νομοσχέδιο βρίσκεται στο στάδιο σύνταξης, όταν οι αρχαιολογικοί προχώρησαν σε απεργίες, εκφράζοντας την αντίθεση τους για το γεγονός ότι όχι μόνο κανένας δεν τους συμβουλευθήκε, αλλά και ότι με το νέο «σύστημα» οι εργολάβους θα γίνουν γρήγορα οι πραγματικοί υπεύθυνοι των ανασκαφών, στους οποίους το Κράτος θα φορτώσει τις δικές του ευθύνες. Κατάγγειλαν, μάλιστα, ότι το Υπουργείο, αγνοώντας ακόμα και την AFAN, σε δύο περιπτώσεις υπέγραψε απευθείας συμβόλαια με ιδιωτικές εργοληπτικές επιχειρήσεις. Το αποτέλεσμα είναι ότι κανένας δεν ξέρει ποιος κάνει ανασκαφές. Το πράγμα βρίσκεται σε εξέλιξη. Μικρός ο κόσμος, θα λέγαμε. Κι όλα αυτά κάτω από βυθιζόμενα, πρόσφατα αλλά και σημερινά...

Βασιλής Κ. Δωροβίνης

Μαϊκήνες στην Ιταλία, ή επιστροφή στην Αναγέννηση

Οι εισαθήσεις των φιλών μας Ιταλών για την πολιτισμική τους κληρονομιά, λίγο - πολύ υπό οποιαδήποτε κυβέρνηση, είναι γνωστές και εμφανείς. Εκείνο, ίσως, που δεν είναι και τόσο γνωστό είναι ο ρόλος που παίζουν σήμερα διάφοροι Ιταλοί μαϊκήνες για τη συντήρηση μνημείων. Στο προκείμενο βρίσκονται όχι μόνον ο Ανέλι και η ΕΝΙ, αλλά και οι Γκαρντίνι, Ντε Μπενεβέντι, Τρουσάντι, Ασिताλά και άλλες γνωστές «φίρμες». Ο ομαρνιασμός της Αναγέννησης δεν αποτελεί, έτσι, μόνο παράδοση στη νεοκλασική ψυχή χώρα αλλά και σύγχρονο τρόπο ζωής. Βιομήχανοι, τράπεζες και ασφαλιστικές εταιρίες αντικατέστησαν τους φωτισμένους πρίγκιπες και τους φιλοδέχοντες πάπες. Σε μας, για να κάνουμε και μια σύγκριση, μόνο σε κεντρικό επίπεδο, κάποιες τράπεζες αναστήλωσαν, μετασκευάζοντάς τα συχνά με τρόπο ριζικό, που τα κάνει εσωτερικά ανγνωστά, κάποια παλάτια και διατηρητέα κτήρια. Σε επαρχιακό επίπεδο όλοι καθεδρούν - δύσκολο, θέματα, όταν δεν υπήρξαν πρίγκιπες ή φωτι-

σμένοι εκκλησιαστικοί να αναδειχθούν μαϊκήνες μέσα από τον καινικό και οικονομικό αεριτζήδισμό... Για να μπούμε στην ουσία, οι υπεύθυνοι των ισχυρών οικονομικών μονάδων της Ιταλίας δεν αρκούνται στην απλή επιβεβαίωση της θέλησής για δόνηση, επιδεικνυόμενοι, κατά περίπτωση, μόνο σε δεξιότητες ή σε ακαδαικά, αλλά φαίνεται πως έχουν ανάγκη να θέσουν τη «σφαγίδα» τους αφήνοντας ίχνη πολιτισμικά. Κατάλαβαν, φαίνεται, ότι η επίγεια εξουσία τελικά είναι και άκρας προσωρινή, γι' αυτό και αναζητούν τη διάρκεια όχι μόνο στην επιχορήγηση της καλλιτεχνικής πρωτοπορίας της εποχής μας αλλά και στη διάδοση των ριζών του πολιτισμού. Το «νέο οικονομικό θαύμα» της δεκαετίας του 1980, έδωσε ισχυρή ώθηση σε μια κίνηση για επενδύσεις στην πολιτισμική κληρονομιά. Μάλιστα, πράγμα πολύ σημαντικό, οι επενδύσεις αυτές θεωρούνται δείγμα καλής λειτουργίας των επενδυτών στο γενικό οικονομικό επίπεδο. **Γίνονται ένα μέτρο.**

Ας δούμε μερικούς αριθμούς. Η Κάρλο Μπινότο, του Ινστιτούτου Οικονομικών Πρωτογενεμάτων, υπολογίζει σε 250 με 500 δισεκατομμύρια Λιρέτες τις επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα γενικά σε πολιτιστικές δαπάνες, ενώ σε 100 και σε 70, αντίστοιχα, τις επενδύσεις στη Γαλλία και στην Αγγλία. Για την ώρα, πάντως, οι ιταλικές επιχειρήσεις απευθύνουν να παράσχουν πολύ σαφή στοιχεία, εξαιτίας των σχετικών ασφασιών του ιταλικού φορολογικού συστήματος. Για να εικονίσουμε την όλη «κίνηση» σε αναφέρουμε ότι στο γενικό πολιτιστικό επίπεδο, διακριθήκε η μεγάλη έκθεση με θέμα «Τέχνες και επιστήμες της περσετροϊκά», που οργάνωσε μεγάλη ιδιωτική επιχείρηση. Ειδικά, τώρα, για την πολιτισμική κληρονομιά, αναφέρουμε ότι η Φερρούτσι χρηματοδότησε την αναστήλωση του δημοτικού μεγάρου στο Μιλάνο, ότι η Ολιβέτι συνέβαλε στη συντήρηση των περιήλων αλώνων του Αγ. Μάρκου στη Βενετία, ενώ η Ασπύλα πλήρωσε για τη συντήρηση του αγάλματος του Μάρκου Αυρηλίου (βυζιζώ ότι το έργο του «Τα εις εαυτών» έχει μεταφραστεί στη γλώσσα μας), του οποίου τη μεταφορά στο Καπιτώλιο είδαμε πρόσφατα και στη δική μας τηλεόραση.

Βασιλής Κ. Δωροβίνης

Αναστήλωση του Μ. Αλεξάνδρου

Αφού στέφθηκε φαραώ στην Αίγυπτο, το 333, και αφού ίδρυσε την Αλεξάνδρεια το 331, ο Μέγας Αλέξανδρος

κατασκεύασε πολλά κτήρια και αναστήλωσε πολλά επίσης στη χώρα. Στο Καρνάκ ξανάχτισε το ιερό του Τουθμούτ Γ' (της 2ης χιλιετίας). Κατά τη διάρκεια της σημερινής αναστήλωσης, οι συντηρητές αποκάλυψαν το ιερό αυτό όπου έχουν σωθεί θαυμάσια χρώματα στις τοιχογραφίες.

Επιτέλους

Η Αρχαιολογική Εταιρεία παίρνει θέση! Κάμια άδεια ανασκαφής δεν θα δίδεται αν προηγουμένως δεν έχει παραδοθεί η δημοσίευση της προηγούμενης. Η σημασία της απόφασης ετούτης φαίνεται, αν αναλογιστεί κανείς ότι από το 1945 ως το 1987 πραγματοποιήθηκαν 213 ανασκαφές από τις οποίες μόνον οι 7 δημοσιεύτηκαν.

Νέα νομοθετική ρύθμιση για τους αρχαιολογικούς χώρους

Ενώ η πρόταση για δημιουργία Ενιαίου Φορέα Προστασίας των αρχαιολογικών κληρονομιών δεν φαίνεται να «συγκινεί» ούτε και τη νέα κυβέρνηση, στο θέμα αυτό, γενικά, τίγυρρα δεν αποτελείτε μέλημα ούτε και αυτής (όπως δεν αποτέλεσε ούτε και των προηγουμένων), με αποτέλεσμα να συνεχίζεται, κατά περίπτωση, η αδιαφορία ή το άγριο «εξευθίσμα» μνημείων και συνόλων, αλλά και τοπίων, ενώ, επίσης, στο ΥΠΠΟ, γίνονται «κινηθείες» για εκσυγχρονισμό του Αρχ. Νόμου, στη Βουλή πέρασε, στο πλαίσιο του λεγόμενου «Αναπτυξιακού Νόμου» (αρ. 1892, ΦΕΚ Α', αρ. 101, της 31-7-90), νέα ρύθμιση για τη δήμιση σε αρχαιολογικούς χώρους.

Στη ντάτα των καλοκαιρινών διακοπών, κι ενώ η αντιπολιτευτική θεώρηση σκόπιμο ν' αποχωρήσει από τη συζήτηση του σχετικού νομοσχεδίου, κάποιες αθηναικές εφημερίδες πρόσβααν να επισημάνουν την «καινοτόμο» ρύθμιση, που τελικά πέρασε αφορία και δίχως τροποποίηση της αρχικής διατύπωσης, στο νέο νόμο. Το μόνο που άλλοτε είναι η θέση του άρθρου στο νόμο (αρ. 91, αντί του 96 στο νομοσχέδιο). Για τι πρόκειται; Για κάτι που βρίσκεται στη «συνέχεια» των ρυθμίσεων του προεδρικού διατάγματος 161 του 1984, με το οποίο επιχειρήθηκε «εναρμόνιση» των αρμοδιοτήτων ΥΧΟΠ και ΥΠΠΟ, για να περιπλέχουν τελικά ακόμα περισσότερο τα πράγματα, μέσα στην όλη κατάσταση στελεχών κομματικών αρμοδιοτήτων του ΥΠΠΟ, υποβάθμιση των υπηρεσιών προστασίας του ΥΧΟΠ (από

αρχαιολογικά

την υπουργία Κουλτούρας και μετέπειτα και της όλης κακοδιαχείρισης από την πολυδιάσπαση των υπηρεσιών προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς. Σημειώνουμε και το γεγονός ότι, ενώ προωθήθηκε η ρύθμιση για τους αρχαιολογικούς χώρους, το **ΥΠΠΟ εξακολουθεί να μη προωθεί τη λύση ουσιαστικών εκκρεμοτήτων**, όπως την κύρωση της διεθνούς σύμβασης της Γρανάδας, του 1985, για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, την οποία είχε το ίδιο φροντίσει να υπογράψει, σε σύμφωνο στη Γρανάδα πολύπληθη αντιπροσωπία...

Πιο συγκεκριμένα, το ά. 91 του ν. 1892 δίνει την ευχέρεια στον εκάστοτε υπουργό Πολιτισμού να αποφασίζει καθορισμό ζωνών μέσα σε αρχαιολογικούς χώρους, που βρίσκονται έξω από τα όρια οικισμών, στις οποίες: ή θα απαγορεύεται εντελώς η δόμηση (πράγμα που έπρεπε κι άλλως απαγορευόταν από τον Αρχ. Νόμο και ήταν περιττό να οριστεί, αλλά θέσπιζε πρόκειται για τη γνωστή κρατική «μέθοδο» της «στέχης στα μάτια», ώστε να «καταποθεί» η αμέσως επόμενη διάταξη), ή αντίθετα η δόμηση θα επιτρέπεται (και εδώ πρόκειται για τροποποίηση του Αρχ. Νόμου). Στη δεύτερη περίπτωση η δόμηση θα επιτρέπεται υπό όρους και περιορισμούς, που όμως θα ορίζονται από τον υπουργό ΠΕΧΩΔΕ και σύμφωνα με την πολεοδομική νομοθεσία, ύστερα από πρόταση του υπουργού Πολιτισμού, η οποία πουθενά δεν αναφέρεται ότι θα είναι δεσμευτική. Άλλωστε, δεσμευτική δεν είναι ούτε η προσαποτιμωμένη γνώμη του Κ.Α.Σ. Τα πράγματα περιπλέκονται από την επόμενη παράγραφο του ά. 91, όπου ορίζεται ότι η διαδικασία οριοθέτησης των ζωνών και του καθορισμού των όρων και περιορισμών δόμησης πρέπει να ολοκληρωθεί μέσα σε εξή μήνες από την υποβολή της σχετικής πρότασης από την «αρμοδία Αρχαιολογική Εφορεία» (νέα ορολογία).

Με άλλα λόγια, τη σχετική πρωτοβουλία για ορισμό ζωνών, μετά εννοείται τις πιέσεις τοπικών δημοτικών «αρχόντων» για νέες εντάξεις περιοχών στο σχέδιο πόλης (γιατί περί αυτού πρόκειται κι όχι για τίποτε άλλο!), όπου τυχαίνει να βρίσκονται χώροι αρχαιολογικοί προς ζώνηση, βοηθούν και οι τοπικοί «παράγοντες» ή θουλεωτών «κλασικού τύπου, θα πρέπει να την πάρουν οι κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων... Τα στείλων, ακολούθως, την εισήγησή τους στο ΥΠΠΟ, να αποφανθεί το Κ.Α.Σ., να καταρτισθεί η πρόταση του υπουργού, να σταλεί στο ΥΠΕΧΩΔΕ, να περάσει από το εκεί Συμβούλιο, να υπογράψει ο υπουργός τη σχετική πρόταση όπως θα θέλει να τη διαμορ-

φώσει ο ίδιος, και να δημοσιευθεί η σχετική απόφαση στο ΦΕΚ. Και όλα να έχουν γίνει «μελετημένα» σ' ένα εξάμηνο.

Αν αυτό λέγεται «εκουγχρονισμός» της αρχαιολογικής νομοθεσίας, θα μου επιτραπεί να αμφισβάλω. Κατά τη γνώμη μου, και πέρα από όσα παρατήρησα ήδη, πρόκειται μάλλον για νέα εμβολιαστική ρύθμιση, που θα προκαλέσει νέες εμπλοκές, εκτός κι αν ο Σύλλογος Αρχαιολόγων προσφύγει στο Συμβούλιο της Επικρατείας, αφού ιδιότης δεν θα έχει έννομο συμφέρον, και μη περιμένετε από Δήμο ή Κοινότητα, με την τάση οικοπεδοποίησης των πάντων που τους διακρίνει, να κάνει τέτοια προσφυγή. Πισάων να έχει έρθει και η ώρα συνολικής προσφυγής κατά του ελληνικού κράτους στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο...
Βασίλης Κ. Δωροβίνη

Ομάδα εργασίας

Δημιουργείται μία ομάδα εργασίας πάνω στα **αρχαιολογικά κείμενα (sediments) και αρχαιολογικό έδαφος**. Όποια ενδιαφέρεται να συμμετάσχει στην ομάδα θα πρέπει να έρθει σ' επαφή με τον Tony Barham, Department of Human Environment, Institute of Archaeology, University College, 31 - 34 Gordon Square, London, SC1H 0PY, U.K.

Διεθνής συνάντηση

Διεθνής συνάντηση με θέμα «**Το ζώο και ζωικά προϊόντα στο εμπόριο και στις ανταλλαγές**» θα γίνει στις 8-11 Νοεμβρίου 1990, στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Για πληροφορίες γράψατε στην H.A.S.R.I., Laboratoire d'Anatomie Comparée, Musée National d'Histoire Naturelle, 55 rue Buffon, F-75005, Paris France.

Συνειδητή καταστροφή

Από τη μια η Αρχαιολογική υπηρεσία προσπαθεί να σώσει τα τείχη των Χαλνών στη Κρήτη, ενώ από την άλλη ο Δήμος μετατρέπει, αυθαίρετα, έναν έναν τους ενετικούς προμαχώνες σε πάρκινγκ. Οι οχυρώσεις αυτές των Χαλνών είναι έργο του Μικέλε Σανμικέλε, διάσημου αρχιτέκτονα από τη Βερόνα, που τους κατασκεύασε τον 16ο αιώνα.

Ευρήματα Τανάγρας

Στις τελευταίες ανασκαφές που διενεργήθηκαν στην Τανάγρα αποκαλύ-

φθηκαν 135 κιβωτισόχημοι τάφοι του 4ου αι. π.Χ., ενώ προηγουμένως ανασκαφές είχαν φέρει στο φως τάφους του 6ου και 5ου αι. π.Χ. Επίσης αποκαλύφθηκε μνημειώδης στωϊκό οικοδόμημα, στα θεμέλια του οποίου βρέθηκαν αρχαϊκά θραύσματα με γραμμάτινες τις λέξεις «ιερό» και «Ηρακλέους». Πάνω από χίλια κτερίσματα και μικροαντικείμενα βρέθηκαν στις ανασκαφές, που βοηθούν στη μελέτη της ιστορίας της θωακτικής αυτής πόλης και διαγράφουν την πορεία των διάσημων εραστήριων κοροπλαστικής της.

Ευρήματα στο αρχαίο λιμάνι Θάσου

Το αρχαίο λιμάνι της Θάσου αποτελέσει από τέσσερις κυκλικούς οχυρωματικούς πύργους, που δέσποζαν στην εισοδού του. Ανάμεσά τους υψώνονταν τα τείχη της πόλης, τα οποία, στη θέση που βρίσκονταν, χρησιμοποιούσε και ως λιμενοβραχίονας. Πρόκειται για το κλειστό πολεμικό λιμάνι των κλασικών χρόνων, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οχυρωματική και αμυντική ικανότητα της πόλης. Η υποβρύχια έρευνα στο αρχαίο λιμάνι, που διενεργείται για έκτη συνεχή χρονιά από την Εφορεία Εκταίων Αρχαιοτήτων σε συνεργασία με τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, έδωσε εντελώς νέα στοιχεία, όσον αφορά την τοπογραφία του, ενώ αποκαλύφθηκαν κατασκευές άγνωστες ως τώρα. Επειδή τα λιμάνια κατά την αρχαιότητα, εκτός των άλλων, χρησιμοποιούσε και ως χώροι απόρριψης χρηστών αντικείμενων, έχουν λάβει στο φως επιγράμματα κινητά ευρήματα, όπως επιπύρανα θάβρα εργαλείων, αρχιτεκτονικά μέλη προερχόμενα από δημόσια κτήρια της αρχαίας πόλης, αλλά και αγάλματα, όπως το κεφάλι νεαρής μορφής και ο κορμός γυναικείας μορφής, που ανελκύστηκαν κατά τη φετινή έρευνα.

Αυσλήτος μινωικός τάφος

Πήλινα αγγεία, χάλκινα κοσμημάτα και σκελετικό υλικό, που χρονολογούνται στην περίοδο ανάμεσα στο τέλος της μινωικής περιόδου και στην αρχική φάση της εποχής του σιδήρου (1100-900 π.Χ.), περιλαμβάνονται στα πιο σημαντικά ευρήματα που ήλθαν στο φως, κατά την ανασκαφή σιδηρού θολωτού τάφου στη θέση Καμινιάς της κοινότητας Παχείας Άμμου της Ιεράπετρας.

αρχαιολογικά

Η αρχαιολογική έρευνα του τάφου, που πραγματοποιήθηκε ύστερα από υπόδειξη ιδιωτών προς την τοπική εφορεία Αρχαιοτήτων, διενεργήθηκε από τους αρχαιολόγους κα Μεταξία Τσιποπούλου και κ. Β. Ζωγράφου.

Πέντε κτήρια της Αθήνας «διατηρητέα»

«Ιστορικά διατηρητέα μνημεία» χαρακτηρίστηκαν πέντε κτήρια στην Αθήνα με απόφαση του υπουργείου Πολιτισμού. Συγκεκριμένα:

– Το κτήριο επί της οδού Αλωπεκής 3, στο Κολωνάκι (ιδιοκτησίας Σταύρου Μιχαλαρίδη). Αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αστικού μεγάρου της εποχής, με πλήσιο διάκομο και ταύτχρονη διακριτική χρήση κλασικιστικών στοιχείων.

– Το κτήριο στην οδό Σκουφά 1, στην πλατεία Κολωνάκιου (ιδιοκτησίας Γεράσιμου Κρητικού). Αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό και μορφολογικό ενδιαφέρον και επιπλέον χαρακτηριστικό σημείο αναφοράς στη ζωή των κατοίκων της Αθήνας.

– Το κτήριο στην οδό Υπερείου 15. Αποτελεί αξιόλογο δείγμα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής στην πρωτεύουσα.

– Το κτήριο στις οδούς Αγγυλάδου 8 και Δελφινιώρη (ιδιοκτησίας της Αρχαιολογικής Εταιρείας και της Σταυρούλας Κοσμοπούλου). Αποτελεί αξιόλογο δείγμα νεοκλασικής αστικής πολλαπλής κατοικίας των μέσων του προηγούμενου αιώνα (1865 - 1870). Είναι η μοναδική γνωστή κατοικία του αρχιτέκτονα Κάλκου που διασώζεται σήμερα στην Αθήνα και αποτελεί ιστορική πηγή για τις οικονομικές και κοινωνικές δομές στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο.

– Το κτήριο στην οδό Φαληρέως 16, στο Νέο Φάληρο.

Διατηρητέες δύο γειτονιές

«Ιστορικά διατηρητέα μνημεία» χαρακτηρίστηκαν τα κτίσματα που appartίζουν δύο γειτονιές στον οικισμό Πεύκων της επαρχίας Ήπειρας του νομού Λασιθίου, με απόφαση του υπουργείου Πολιτισμού.

Ο πολεοδομικός ιστός στον οποίο είναι κατασκευασμένα τα κτίσματα αυτά είναι ο χαρακτηριστικός πολεοδομικός ιστός ημιωρεινών και ορεινών παραδοσιακών οικισμών της Κρήτης, διατηρείται αναλλοίωτος και είναι από τους τελευταίους που έχουν παραμείνει σε αυτή την περιοχή του νησιού.

«Διατηρητέα μνημεία» στην Κύβνο

«Ιστορικά διατηρητέα μνημεία» χαρακτηρίστηκαν είκοσι κτίσματα στην Κύβνο, που αποτελούν τυπικό δείγμα ναοδομίας και εμφανίζουν αρχαιολογικό, αρχιτεκτονικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον.

Τα μνημεία αυτά είναι:

– Ο ναός του Αγίου Ιωάννου Χρυσόστομου στη Χώρα Κύβνου. Έχει εικόνες του 17ου και του 18ου αιώνα.

– Ο ναός της Ευαγγελιστρίας στη Δρυοπίδα της Κύβνου.

– Ο ναός της Παναγίας του «Νίκου» στη Χώρα Κύβνου. Πρόκειται για τρίκλιτο, καμαροσκέπαστο ναό, του 16ου - 17ου αιώνα. Έχει ξυλόγλυπτο τέμπλο με χρονολογία 1869. Άλλοτε ήταν καθολικό μονή.

– Ο ναός του Χριστού του «Καύτσου» στη Χώρα Κύβνου. Έχει εικόνες του 18ου αιώνα.

– Ο ναός του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, ή Καθολικής Παναγίας, στη Χώρα Κύβνου. Πρόκειται για ερειπωμένο δίδωμο ναό, κτίσμα του 17ου αιώνα.

– Ο ναός του Αγίου Παντελεήμονος στη Δρυοπίδα Κύβνου. Έχει ξυλόγλυπτο τέμπλο.

– Ο ναός του Ταξιάρχου του «Βελουδιού» μεταξύ Χώρας - Δρυοπίδας Κύβνου. Φέρει ξυλόγλυπτο τέμπλο και άλλοτε ήταν καθολικό μονή.

– Ο ναός των Ταξιαρχών στη Χώρα Κύβνου.

– Ο ναός της Παναγίας του Ψωμί στη Χώρα Κύβνου. Φέρει καμπυλόσχημη αιχμή ιερού.

– Ο ναός της Ευαγγελιστρίας στο «Κοινοχώρι» της Χώρας Κύβνου.

– Ο ναός Αγίου Ιωάννου Θεολόγου στη Χώρα Κύβνου.

– Ο ναός της Αγίας Τριάδος στη Χώρα Κύβνου. Ο ναός αναφέρεται ως ο παλαιότερος του νησιού.

– Ο ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος ή Σωτήρα στη Χώρα Κύβνου. Έχει ανακαινιστεί το 1636. Φέρει τέμπλο ξυλόγλυπτο με ενδιαφέρουσες εικόνες.

– Ο ναός του Ταξιάρχη Μηνίου στη Δρυοπίδα της Κύβνου. Ήταν καθολικό ερειπωμένου μικρού σπιτιού.

– Ο ναός του Αγίου Νικολάου στις «Βορεινές» της Κύβνου.

– Ο ναός του Ταξιάρχη κοντά στη Δρυοπίδα Κύβνου.

– Ο ναός του Αγίου Μηνά στη Δρυοπίδα Κύβνου. Φέρει ξυλόγλυπτο τέμπλο με ζωγραφική στα θωράκια.

– Ο ναός Αγίου Σάββα στη Χώρα Κύβνου. Φέρει εντοιχισμένο το αίσθημα των Γοζδινών με χρονολογία 1611.

– Ο ναός του Χριστού στη Χώρα Κύβνου.

Φέρει τρίτοξο κωδωνοστάσιο στην πρόσοψη.

– Η μονή του Αγίου Γεωργίου κοντά στο Κάστρο του Κατακέφαλου στην Κύβνο. Σώζονται το καθολικό και μερικά κελιά στα νοτία του ναού.

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Αθήνα 10 Μαΐου 1990

Το Ελληνικό Τμήμα του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM), που ιδρύθηκε το 1983, αφιερώσει κάθε χρόνο τη Διεθνή Ημέρα Μουσείων (18 Μαΐου) σε ένα διαφορετικό Μουσείο και σε ένα ειδικό κάθε φορά θέμα.

Το 1984 τιμώμενο Μουσείο ήταν το Νομισματικό Μουσείο, το 1985 το Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, το 1986 το Ναυτικό Μουσείο της Ελλάδας στον Πειραιά. Το 1987 η Διεθνής Ημέρα Μουσείων ήταν αφιερωμένη στο θέμα **εκπαίδευση και πολιτιστική δράση στα μουσεία**.

Οι ειδικές εκδηλώσεις κάλυψαν μια ολοκληρωμένη εβδομάδα.

Το 1988 τιμώμενο ήταν το Βυζαντινό Μουσείο. Ειδικό θέμα του εορτασμού ήταν η επέτειος της συμπλήρωσης 900 χρόνων από την ίδρυση της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Πατμίου.

Το 1989 η Διεθνής Ημέρα Μουσείων αφιερώθηκε στο θέμα **Συντήρηση αρχαιοτήτων και έργων τέχνης**. Τιμώμενο Μουσείο ήταν το Μουσείο Μπενάκη.

Φέτος, με απόφαση του Δ.Σ. του Ελληνικού Τμήματος του ICOM, η Διεθνής Ημέρα Μουσείων είναι αφιερωμένη στα Μουσεία της Θεσσαλονίκης. Η επιλογή της Θεσσαλονίκης έγινε στόχο να επισημάνει τη σημασία της στην πολιτιστική ζωή του τόπου. Επίσης έχει στόχο να κάνει γνωστό στο ευρύ κοινό τα Μουσεία της που αναπτύχθηκαν σημαντικά τα τελευταία χρόνια και καλύπτουν όλες τις ιστορικές περιόδους από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Ο διήμερος εορτασμός περιλαμβάνει: – Σύζησηση Στρογγυλής Τραπέζης στην Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών με θέμα **τρόποι έκθεσης μουσείων αντικείμενα στα μουσεία της Θεσσαλονίκης** (Παρασκευή, 18 Μαΐου, ώρα 6:00 μ.μ.), στην οποία λαμβάνουν μέρος επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων που εκπροσωπούν Μουσεία και άλλους φορείς της συμπεριετούσεας. Συγκεκριμένα, εισηγητές είναι: Νίκος Ζίας, Γιώργος Χουρμούζιδης, Ιουλίτα Βοκοτόπουλου, Ευτυχία Κουρκουτίδου - Νικολάου, Αικατερίνη Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, Νέλλη Μελίδου - Κεφαλά, Ζήσης Σκαμπάλης, Αθηνά Τζιμί-

αρχαιολογικά

κου - Κακούλη και Γιάννης Παπαευσταθίου.

Το Σάββατο 19 Μαΐου 1990, δεύτερη ημέρα του εορτασμού, θα γίνουν ξεναγήσεις στα Μουσεία και στις Πινακοθήκες της Θεσσαλονίκης. Κατ' αυτό τον τρόπο τα μέλη του ΙCOM και το ευρύ κοινό θα έχουν την ευκαιρία να γνωριστούν όλα τα Μουσεία της πόλης. Στις 8:30 π.μ. θα εγκαινιάσει στο Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας η έκθεση «Ο Fred. Boissonnas και η Θεσσαλονίκη 1913-1918». Με την ευκαιρία του εορτασμού τυπώθηκε ειδική αφίσα.

Επίσης, σε συνεργασία με το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων, εκδόθηκε ειδικό Ενημερωτικό φυλλάδιο με πληροφορίες για όλα τα Μουσεία της Θεσσαλονίκης σε ελληνική και αγγλική γλώσσα. Το φυλλάδιο αυτό δίνει την ευκαιρία σε Έλληνες και ξένους να επισκεφθούν μια πλήρη εικόνα του μουσειακού πλούτου της συμπρωτεύουσας. Επισημίζουμε ότι παράμοια ενημερωτική έκδοση πραγματοποιείται για πρώτη φορά στη χώρα μας.

Το Δ.Σ. του Ελληνικού Τμήματος του ΙCOM

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Συμπόσιο «Το “Δεσποτάτο” της Ηπείρου»

(Άρτα, 27-31 Μαΐου 1990)

Ο Μουσειολογικός Σύλλογος της Άρτας «Ο Σκόραφος» (ο αρχαιότερος αυτού του τύπου στην Ελλάδα, με έτος ίδρύσεως το 1896, μετά την «Αναγνωστική Εταιρεία» της Κέρκυρας και τον «Παρνασσό» της Αθήνας) οργάνωσε σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (που εκπροσωπήσει, φέρνοντας το κύριο βάρος από πλευράς οργάνωσης, ο καθηγητής της βυζαντινής ιστορίας Ευάγγελος Χρυσός) και την Η' Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, από 27 μέχρι 31 Μαΐου 1990, επιστημονικό συμπόσιο στην πρωτεύουσα του «Δεσποτάτου», την Άρτα.

Το συμπόσιο συγκέντρωσε μεγάλο αριθμό ξένων και Ελλήνων ειδικών ερευνητών, που παρουσίασαν πολλές πρωτότυπες ανακοινώσεις με αντικείμενο την ιστορία, τη φιλολογική παραγωγή, τις κοινωνικές συνθήκες, την οικονομία, το δίκαιο και την τέχνη του «Δεσποτάτου» (ορθότερα: του κράτους) της Ηπείρου. Το γεγονός μάλιστα ότι και οι ξένοι συνέδριοι μίλησαν (εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις) στα

ελληνικά συνετέλεσε στο να προκαλέσει το Συμπόσιο το ενδιαφέρον ευρύτερου κοινού.

Την ενεργκτήρια ομιλία έκανε ο κατεξοχήν ιστορικός αυτής της περιόδου, ο καθηγητής (και ήδη διευθυντής της Γενναίους Βιβλιοθήκης στην Αθήνα) D. Nicol, με θέμα «Το Δεσποτάτο της Ηπείρου». Κατά την πρώτη εκείνη ημέρα έγιναν και τα εγκαινία έκθεσης βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης που οργάνωσε η Η' Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Η έκθεση οργάνωθηκε στο ναό της Παρηγορητισσας και έχει ως σκοπό την παρουσίαση πληροφορικού υλικού (κειμήτων και φωτογραφιών) και αντιπροσωπευτικών δείγμάτων γλυπτικής, κεραμικής, νομισματικής και μικροτεχνίας της βυζαντινής περιόδου, καθώς και αντιπροσωπευτικών δειγμάτων μεταβυζαντινής ζωγραφικής.

Κατά τις επόμενες μέρες το Συμπόσιο έγιναν οι παρακάτω ανακοινώσεις (κατά τη σειρά που πραγματοποιήθηκαν): G. Prizina, Η βασιλεία στο κράτος της Ηπείρου. Προβλή, παγίωση, παρακμή και απόσχιση του θεσμού. - P. Magdalino, Τα χαρτολατράκια της Βορείου Ελλάδας το 1204. - Π. Γουναριδής, Η φεουδαρχία στο δεσποτάτο της Ηπείρου. - P. Schreier, Το τελευταίο χειρόγραφο του Χρονικού των Ιωαννίνων. - L. Maksimović, Το Χρονικό των Ιωαννίνων ως ιστορική πηγή. - Α. Βρανούσης, Έργα τέχνης, επιγραφές και έγγραφα της εποχής του δεσποτάτου της Ηπείρου. Προσέλευση πρόσφατων ευρημάτων. - Ελίο Ζαχαριάδου, Παραγωγή και εμπόριο στο δεσποτάτο (ιδ-ιε' αι.). - Μ. Βέλλας, Δυτική αυτοκρατορία και δεσποτάτο της Ηπείρου. - Μάνης Οικονομίδου, Ανασκόπηση της νομισματολογίας του δεσποτάτου της Ηπείρου (1204-1268). - Μάνης Οικονομίδου, Ι. Τουράτσογλου και Ηώς Τσορούτ, Συμβολή στην έρευνα της κυκλοφορίας των βυζαντινών νομισμάτων στην Ηπείρο (1204-1449). - Μίκα Γαλάνη και Ηώς Τσορούτ, Συμβολή στην έρευνα της κυκλοφορίας των μεσαιωνικών νομισμάτων στην Ηπείρο (1204-1449). - G. Subotic, Δύορα και δωρεές του δεσποτάτου. - Αθ. Παλιούρας, Οι Βλαζάντες της Άρτας και το πρότυπό τους. - Μυρτίλη Ποταμιάνου, Η ζωγραφική της Άρτας τον ιγ' αιώνα και η μονή της Βλαζερνας. - D. Dhano, Fresques des XIIIème, XIVème siècles en Albanie du Sud. - Σ. Κισσός, Άγιος Ανδρέας Ερμηστής ο εκ Μονοδένδρου. Ιστορία, λατρεία, τέχνη. - Αικατ. Ααδράχ, Η Βαγενετία και η μετόχιση των Βαγεντινών στην Κέρκυρα. - Β. Δήμιου, Εθνολογικά στοιχεία στα έργα του Δημητρίου Χαματιανού. - Μαρία Πρέκα, Η εθνικότητα στο Χρονικό των Τόκκο. - Aneta Petrova Ilieva, Ο Μορέας στο Χρονικό των Τόκκο. - Ρουθ Μακρίδη, «Μυροειδής Δημητρίου». - Αλεμήνη Στουρβιδου-Ζαρεκά, Η κοινωνία του κράτους της Ηπείρου στα χρόνια του Θεοδώρου Δούκα. - Αντωνία Κιουσοπούλου, Νέοι και γέροι στην κοινωνία της Ηπείρου κατά την ύστερη βυζαντινή εποχή. - Στ. Τζαβρίλα, Δημήτριος Χαματιανός κατά Θεοδώρου του Βολοσάνου: είναι γνήσια τα τέκνα από ιερολογημένη μνηστεια. - Κ. Πιστάκης, Θέματα δικαίου του νόμου από τη νομολογία και τη πρακτική του δεσποτάτου της Ηπείρου. - Chr. Matanos, The Phenomenon Thomas

Prehimonis. - Βαρθάρα Παπαδοπούλου, Νέα αρχαιολογικά στοιχεία για τη βυζαντινή πόλη της Άρτας. - Μ. Γαρίθης, Η ζωγραφική εξωτερική διακόσμηση στην Άρτα. - Τ. Παπαμαστοράκης, Το εικονογραφικό πρόγραμμα του τρούλλου του ναού του Αγίου Δημητρίου του Κατσούρη. - Linda Sarfan, Exploring artistic links between Epirus and Arta. The problem of wall painting. - Lioba Thies, Η αρχιτεκτονική της Παναγίας της Παρηγορητισσας. - A. Meks, Aspects de l'architecture des églises durant la période du despotat d'Épire en Albanie. - Κ. Τσορούτ, Κινητά ευρήματα από ανασκαφή στην Άρτα. - Δ. Τριανταφυλλοπούλου, Τα μνημεία του δεσποτάτου της Ηπείρου. Η έως σήμερα έρευνα. Τα ανοιχτά προβλήματα για το παρόν και το μέλλον. - Β. Κατούρας, Λόγια στοιχεία στην επιγραφική του δεσποτάτου.

- D. Reinsch, Ηπειρωτικά χειρόγραφα. Μερικές παρατηρήσεις. - Κ. Λαμπρούλου, Ο Ιωάννης Αποκάκος και οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς. - M. Hinterberger, Γλωσσικά προβλήματα του Χρονικού των Τόκκο. Εκτός από τις ανακοινώσεις, ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η ούζηση μετά από εθιμική ανακοίνωση, που συχνά συνοδεύονται από εκτεταμένη μουσική παράσταση.

Όπως προκρίνεται και από τους τίτλους των ανακοινώσεων, το ενδιαφέρον μεγάλο αριθμό ομιλητών στράφηκε προς τα μνημεία της περιοχής. Αυτό το ενδιαφέρον, αλλά και η αγνία των μελών του Συμποσίου για το μέλλον του μνημειακού πλούτου της Ηπείρου, αντικατοπτρίζονται στο ψήφισμα που διατυπώθηκε στην καταληκτική συνεδρία.

«Οι συνέδριοι του διεθνούς Συνεδρίου «Το Δεσποτάτο της Ηπείρου» ψήφισαν ομόφωνα τα εξής: 1. Απευθύνουν έκκληση προς όλους τους αρμόδιους (Πρωθυπουργό, Υπουργείο Πολιτισμού, ΥΠΕΧΩΔΕ, Νομαρχία, Τοπική Αυτοδιοίκηση) να λάβουν άμεσα και δραστηρικά μέτρα για τη διάσωση, συντήρηση, ανάδειξη και προβολή όλων των μνημείων της αρχαίας Αιθιακής και της βυζαντινής Άρτας, λόγω της τεράστιας διεθνούς πολιτισμικής σημασίας τους. Προϋπόθεση ασφαλείας είναι και η άμεση διαμόρφωση του άμεσου διαδομένου περιβάλλοντος των 2. Θερωρούν απόλυτα αναγκαία την πλήρη στελέχωση και αναδιάρθρωση της Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων, ώστε να ανταπεξέλθει αποτελεσματικά στο έργο προστασίας και προβολής των μνημείων του δεσποτάτου. 3. Πιστεύουν ότι στη συνολική αποτίμηση και προβολή του μνημειακού πλούτου του δεσποτάτου της Ηπείρου θα συνέβαλλε σε μεγάλο βαθμό η σύναψη διακρατικών συμφωνιών για επιστημονικές ανταλλαγές. 4. Πιστεύουν επίσης ότι τα ειδικά τμήματα να καταστήσουν κέντρο τεκμηρίωσης για την καταγραφή του corpus των βυζαντινών και μεταβυζαντινών χειρογράφων της Ηπείρου».

Σπύρος Τριωνάνος

Έβδομο Διεθνές Συνέδριο του Σουηδικού Ινστιτούτου στην Αθήνα, 16-17 Μαΐου 1990

Θέμα: Η Γεωργία στην Αρχαία Ελλάδα

Το συνέδριο αυτό, υπό την αιγίδα του Σουηδικού Ινστιτούτου της Αθήνας και του διευθυντή του Dr Robin Hagg, οργανώθηκε από την Dr Berit Wells (Πανεπιστήμιο του Göteborg, Σουηδίας) με εμπνευστή τον Καθ. Jens Skydsgaard (Παν. της Κοπεγχάγης). Επίσης θα πρέπει ν' αναφερθεί η οικονομική βοήθεια που δόθηκε από την Kungl.ig Hvitfeldtska Stipendieinrättningen, Göteborg, Σουηδίας, και από την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.

Όπως φαίνεται από τον τίτλο του συνεδρίου, η όλη έμφαση ήταν γύρω από τα αγροτικά θέματα της αρχαίας Ελλάδας, με δύο μόνο παρουσιάσεις με προϊστορικά περιεχόμενα.

Η πρώτη ομιλία του Καθ. Jens Skydsgaard αναφέρθηκε στο πούον και την ποιότητα των πηγών μας, και ειδικά στη δυσκολία της ερμηνείας τους. Αυτή η αγεφύρωτη απόσταση της πραγματικότητας και της αποτύπωσης της στα γραπτά αφήνει αναπάντητα τα περισσότερα από τα αγροτικά θέματα, όπως ποια ήταν η μορφή του ελληνικού τοπίου ή της κοινωνικής θέσης των γεωργών, αν δηλαδή ήταν σκλάβοι, ελεύθεροι αγρότες ή ήταν εξαναγκασμένοι εργάτες. Επιπλέον, η όλη διαδικασία της επέξεργασίας και της εμπορίας των προϊόντων παραμένει πρόβλημα.

Στη δεύτερη ομιλία, ο Dr E. Zangger (Παν. του Cambridge) μίλησε για τα προϊστορικά και τα ιστορικά εδάφη της Ελλάδας και έκανε μια εκτίμηση της φυσικής έκτασης της για τη γεωργία. Πιστεύεται ότι η κινητήρια δύναμη των αλλαγών είναι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες και ότι η ανθρώπινη είναι η πιο ισχυρή δύναμη που προκαλεί περιβαλλοντικές αλλαγές. Ακολούθησε ο Dr R. Osborne (Παν. της Οξφόρδης), ο οποίος μίλησε για αγροτικές θέσεις και οικισμούς και επιχειρήθηκε να δώσει κάποιον ορισμό. Οι υπολογισμοί του για την παραγωγή της Αττικής γης ήταν εντυπωσιακοί, διότι προέβλεπε ξεκινώντας από μια δα, δηλαδή από τις διάφορες εισφορές που έκαναν οι πλούσιοι, να έφταναν τα έσοδα του Αττικού τοπίο με εκατοίς για την παραγωγή του.

Ο Dr Hans Lohmann (Παν. του Bochum, Δ. Γερμανίας) συνέχισε στα χάρδια του προηγούμενου ομιλητή, όσον αφορά το θέμα, και μίλησε για τη γεωργία και την αγροτική ζωή στην Αττική της Κλασικής περιόδου. Αντίθετα από τον Osborne, ο οποίος θέλει ένα μεγάλο τμήμα των υποθέσεων του στα γραπτά κειμήλια, ο Lohmann

εξέτασε αρχαιολογικές θέσεις της Αττικής και έφερε παραδείγματα των «πύργων» και της σημασίας τους στην αγροτική εκμετάλλευση του χώρου. Η Δρ Ανάγια Σκαρόπκη (Χανιά Κρήτης) προσέγγισε το θέμα της προϊστορικής γεωργίας από τελείως διαφορετική σκοπιά και άλλου είδους δεδομένα, τα βοτανικά κατάλοιπα που ανακαλύπτονται στις ανασκαφές. Η ομιλία της για την παλαιοεθνοβοτανική προσέγγιση όσον αφορά τη μεσοεγγαιική «Τριάδα» (ελιά, αμπέλι, σιτηρά) και την απόριψη της θεωρίας αυτής ήταν υπέρ της θέσης για την ύπαρξη μιας τετράδας προϊόντων (προστίθενται τα όσπρια). Με την πρόσθεση των οσπρίων η γεωργία αποκαθίστα πλήρως την ανθρώπινη βιωσιμότητα την εποχή του Χαλκού.

Η αμπελοαργία και η καλλιέργεια της ελιάς στην Κλασική εποχή ήταν το θέμα της ομιλίας της Καθ. M. Amouretti (Παν. του Aix-en-Provence). Η έμφαση της ομιλίας της ήταν στην τεχνική αυτών των καλλιεργειών. Εκτός από τη βοτανική προσέγγιση, έφερε παραδείγματα από γραπτές πηγές και από διακοσμητικές αγγειών. Το σπουδαιότερο είναι ότι οι διαδικασίες παραγωγής αυτών των δύο σημαντικότεων πηγών πλούτου δεν αφήνουν αρχαιολογικά ίχνη λόγω του αρχαιολογικού αόρατου των εγκαταστάσεων.

Ο Dr Hamish Forbes (Παν. του Liverpool) μίλησε για την εθνοαρχαιολογική προσέγγιση της ελληνικής γεωργίας και αναφέρθηκε ιδιαίτερα στην ελαικοκαλλιέργεια. Αυτή η σημαντικότερη πηγή πλούτου, μαζί με την αμπελοκαλλιέργεια, στην Ελλάδα αφήνει ελάχιστα ορατά ίχνη. Από εθνοαρχαιολογικές έρευνες στην Αργολίδα ο ομιλητής έδειξε ότι οι εγκαταστάσεις παραγωγής λαδιού μπορεί να είναι πιο αναγνωρίσιμες αρχαιολογικά, διότι πολλές φορές δεν στεγάζονταν σε αρχιτεκτονικά οικήματα και μπορεί να γίνονταν και στο ύπαιθρο. Στόχος λοιπόν είναι οι εθνοαρχαιολογικές έρευνες να καθοδηγούνται από εύστοχα ερωτήματα σχετικά με το επίπεδο τεχνολογίας και «κουλούρας».

Ο Dr Paul Halstead (Παν. του Sheffield) ήταν ο δεύτερος που εξέτασε την προϊστορική γεωργία και αναφέρθηκε στη γεωργία και την κτηνοτροφία στη Μυκηναϊκή Ελλάδα. Αναφέρθηκε σε δύο τύπους οικονομιών, την «Παλατική», η οποία βασίζεται στα δημητριακά, την ελιά και τα αιγοπρόβατα, και τη μη Παλατική, η οποία βασίζεται σε άλλα είδη και σε ποικιλία καρπών, που δεν αναφέρονται στη Γραμμική Β, όπως τα όσπρια. Η προσέγγιση του ήταν καθαρά θεωρητική, και ο αυτὴν εκκρίσθηκε η άποψη της εντοτικοποίησης (intensification), η οποία δεν παράγει πλεόνασμα, και της επε-

κτατοποίησης (extensification), η οποία παράγει το απαιτούμενο πλεόνασμα. Ακολούθησε η Dr Isager Signe (Osense, Δανία), η οποία αναφέρθηκε στις πηγές και ειδικά σε επιγραφές για την ιερά και εγκόσμια (profane) ιδιοκτησία της γης και για τη νομοθεσία που καθόριζε τη διευθέτησή τους. Δυστυχώς ο Dr T. Gallant (Παν. της Florida), που επρόκειτο να μίλησει για το παράλογο (risk) και την επίβουλη (survival) στην Αρχαία Ελλάδα, δεν μπόρεσε να μίλησει, και αντί αυτού διαβάστηκε ανακοίνωση του σπόντος Καθ. V.D. Hanson (Δημόσιο Παν. της Καλιφόρνια) για τις πρακτικές πλευρές και την ιδεολογία της Ελληνικής αμπελοαργίας.

Ο Dr O. Rackham (Παν. του Cambridge) μίλησε για τους αναληθητικούς τοίχους και για να τα εΐδη που υπάρχουν στο Κρητικό τοπίο. Αναφέρθηκε επίσης στους λόγους που δικαιολογούν σε πολλές περιπτώσεις τα παρατηρήματα και όπου είναι απαγορευτικά λόγω της μορφολογίας του εδάφους. Η μέθοδος υπάρχει τουλάχιστον από τη Μεσο-Μινωική περίοδο, ό,τι φαίνεται από την Ψείρα, και όσον αφορά τα πεζούλια χρονολογούνται π.χ. από πολλές ελίες η από την ichnometry (λειψανομετρία).

Ο Καθ. M. Jameson (Παν. του Stanford) μίλησε για την αγροτική εργασία στην Αρχαία Ελλάδα. Ένας όλος σχεδόν οι ομιλίες έδιναν έμφαση στα αγροτικά θέματα της Αττικής, λόγω της ποσότητας πληροφοριών, επιγραφικών και άλλων, η ομιλία του M. Jameson είχε ως επίκεντρο τη Σπάρτη και αναφέρθηκε σε υπολογισμούς για το μέγεθος ιδιοκτησιών.

Τελειούτος μίλησε ο Dr Garnsey (Παν. του Cambridge), ο οποίος αναφέρθηκε στην απόδοση (yield) της γης στην Αρχαία Ελλάδα. Έκανε διάφορους υπολογισμούς για την Αττική, για την απόδοση σιταριού και κριθαριού, και αναφέρθηκε σχετικά σε επιγραφή του 329/8 π.Χ. (IG II 672). Στο τέλος μίλησε και για την απόδοση συγκομιδής στην Αττική για τα έτη 1911-1950, ως μέτρο σύγκρισης.

Το συνέδριο συνοδεύτηκε από ένα roster των D. Keller (Πρόγραμμα εξερεύνησης της νότιας Εύβοιας) και M. Wallace (Καθ. Παν. του Toronto), οι οποίοι μελετούν το μέγεθος και τη διανομή των αγροκτημάτων στην Κλασική περίοδο στη νότια Εύβοια. Αυτό θέβασε θα προσέδιδε στις γνώσεις μας, οι οποίες ως τώρα βασίζονται μόνο σε γραπτές μαρτυρίες.

Το όλο συνέδριο έδειξε καθαρά πόσο οι ιστορικοί, οι μελετητές των πηγών, όπως εΐτε στον ενσκήτριο λόγο του Καθηγητή Skydsgaard, πρέπει να μελετούν τις πηγές με κριτικό πρόβλημα και με γνώση των δυνατο-

αρχαιολογικά

τήτων που παρέχονται. Φάνηκε καθαρά η ανάγκη συστηματικής αρχαιολογικής έρευνας σ' όλα τα επίπεδα, δηλαδή συστηματικές επιφανειακές συλλογές και έρευνες, εντατική ανασκαφή, προσεχτική μελέτη των κοινωνικο-οικονομικών δεικτών και μελέτη των ζωικών και φυτικών υπολειμμάτων που βρίσκονται στις ανασκαφές—συμπληρωματικές, θα έλεγε κανείς—, ώστε να γίνει αντικειμενικός υπολογισμός της αγροτικής οικονομίας και με πολύ περισσότερη λεπτομέρεια απ' ό, τι μπορούν να μας παρέχουν οι αρχαία συγγραφείς ή οι επιγραφές. Η έλλειψη τέτοιων δεδομένων, δηλαδή δεδομένων αρχαιολογικών και παλαιοθενοβοτανικών για τις ιστορικές περιόδους, ήταν εμφανής στο συνέδριο από την απουσία ερευνητικών που να θίγει αυτά τα θέματα. Επίσης φάνηκε η έλλειψη γνώσης βασικότερων στοιχείων της γεωγραφίας και της κτηνοτροφίας, η πολυπλοκότητα της συλλογής πληροφοριών και η επίγνωση ανάγκη εθνογραφικών μελετών όπως αυτών που κάνουν οι H. Forbes, P. Halstead και G. Jones. Η «μαγική» λέξη την οποία ανέφερε ο H. Forbes και την οποία του διδάξε η μακροχρόνια δουλειά του με τους αγρότες ήταν «αναλόγος». Αυτή φαίνεται να χρειάζεται να παίρνεται υπόψη όταν μελετούνται όλα τα δεδομένα που έχουν σχέση με αυτό το περίπλοκο σύστημα της αγροτικής οικονομίας, είτε αυτή είναι σημερινή, προϊστορική ή ακόμα και ιστορική οικονομία.

Ανδρία Σαρπάκη

Α' Διεθνές διεπιστημονικό Συνέδριο Μαντείας

Οργανωμένο από το Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, πραγματοποιήθηκε στις 11 Μαΐου το Α' Συνέδριο Μαντείας με θέμα «Τέχνη μαντική, τέχνη ανθρώπων», στο οποίο εξετάστηκε πολύπλευρα η μαντική μέσα στους αιώνες.

Τρίτο συμπόσιο ιστορίας και τέχνης στη Μονεμβασία

Στις 20 - 22 Ιουλίου και λίγες μέρες πριν συμπληρωθούν τρεις αιώνες από την κατάληψη της Μονεμβασίας από τα στρατεύματα του Μοροζίνι, ο Μονεμβασιώτικος Όμιλος, με εμπρηγτές το ζεύγος Αλεξάνδρου και Χάρης Καλλιγά, οργάνωσε για τρίτη κατά σειρά χρονιά το τρίτο συμπόσιο ιστορίας και τέχνης. Ο φετινός κύκλος,

που αν συνεχιστεί κανονικά και γίνει δυνατό να τυπωθούν τα «πραγμένα» μέχρι σήμερα ασφαλώς θ' αποτελέσει την αρχή ενός νέου πολιτισμικού θεσμού σε απόμνηρη γωνιά της περιφέρειας, ήταν αφιερωμένος στην εκστρατεία του Μοροζίνι και στο «Regno di Morea», τη σύνομη δεύτερη Ενετοκρατία στην Πελοπόννησο. Πρόκειται για μια περίοδο τριάντα μόλις ετών, η οποία όμως υπήρξε πλούσια σε καρπούς και ακόμα πλουσιότερη σε σχέδια και προβόσεις. Αν εμπεδωνόταν περισσότερο η ενετική «σφαργίδα» στην Πελοπόννησο, ίσως και η ιστορία της Ελλάδας να είχε πάρει διαφορετική τροπή - πιστεύω προς το θετικότερο. Ο Γερμανός ιστορικός Ranko, σε περιπουδαστο άρθρο του 19ου αιώνα για την περίοδο αυτή (μεταφράστηκε τότε στα ελληνικά, σε περιοδικό, και έχω την εντύπωση ότι από τότε δεν έγινε ούτε αναδημοσίευση ούτε νέα μετάφρασή του), έδωσε μια εικόνα, συνθετική και πυκνότερη, για τη Β' Ενετοκρατία, της οποίας η ακρίβεια σε γενικές γραμμές επιβεβαιώνεται και από το συμπόσιο της Μονεμβασίας.

Από τις 25 ανακοινώσεις που είχαν προγραμματιστεί έγιναν, τελικά, οι 20, οι οποίες στη μεγάλη πλειοψηφία τους διακρίθηκαν για την πρωτοτυπία τους, για το ανέκδοτο υλικό που έφεραν σε φως (από το «αδամαντωρυχείο» των ενετικών αρχαίων, το υλικό του οποίου, σε ό, τι αφορά την Ελλάδα, ακόμα περιμένει μια στοιχειώδη και ικανοποιητική καταλογογράφηση) και για το οπτικοακουστικό υπόβαθρο, πολύ αξιόλογο κι αυτό. Η μία εξαίρεση ανακινώσης, ανατρεπής πανεπιστημιακού, του τύπου «λίθοι και κέρατοι στάκτους ερμηνεία», επιβεβαιώνει τον κανόνα του χαρακτήρα των άλλων ανακοινώσεων. Το συμπόσιο συνοδεύτηκε με περιήγηση στο «Γουλά» (πάνω κωστρο), με ρεσιτάλ θενοταϊνικής μουσικής και με πυροτεχνήματα στο κλεισμό του, το οποίο ακολούθησε σύνδεση των συνέδρων στην πλατεία της Χρυσοφίτισσας. Η αίθουσα που φιλοξένησε το συμπόσιο ήταν του παλιού σχολείου (κτίριο αρχικού ναού Αγ. Νικολάου του λικινίου). Αισθητή ήταν η έλλειψη μικροφώνου στην αίθουσα.

Βασίλης Κ. Δωροβίνη

Ιστορία του Ελληνισμού

Στο Κέντρο των Δελφών οργανώθηκε το 3-10 Ιουλίου Διεθνές Συνέδριο με θέμα: «Ιστορική ευρωπαϊκή πραγματικότητα και ελληνική ιστοριογραφία». Σ' αυτό ερευνήθηκε ο τρόπος με τον

οποίο η ευρωπαϊκή ιστορική επιστήμη αντιμετώπισε την ιστορία του Ελληνισμού από την Αρχαιότητα ως σήμερα. Για παράδειγμα, οι Άγγλοι ιστορικοί μελέτησαν περισσότερο την αρχαία Σπάρτη, οι Γάλλοι την Αθήνα, ενώ οι Γερμανοί ενδιαφέρθηκαν περισσότερο για τη Μακεδονική περίοδο.

Διεθνής Ημέρα Μουσείων - 1990

Στη Θεσσαλονίκη γιορτάστηκε φέτος, στις 18 Μαΐου, η διεθνής ημέρα μουσείων, με αντικείμενα τα μουσεία της συμπατριώσεως. Έγιναν εννέα εισηγήσεις ειδικών και, την επομένη, οργανώθηκαν επισκέψεις σε μουσεία και σε πινακοθήκες. Στο περιοδικό στάλθηκαν μόνο το πρόγραμμα των εκδηλώσεων και κανείς μας, δυστυχώς, δεν μπόρεσε να παρακολουθήσει τη διεθνή. Εξ ου και η συντομία της παρουσίασής μας.

B.K.D.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Για τον Κ. Μακρή

Η ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, οργάνωσε έκθεση αφιερωμένη στη ζωή και το έργο του γνωστού λαογράφου Κίτσου Α. Μακρή που πέρασε πρόσφατα.

Η έκθεση εγκαινιάστηκε στις 4 Ιουλίου 1990, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, Αθανάσσης 1, και θα διαρκέσει ένα χρόνο. Περιλαμβάνει φωτογραφίες, προσωπικά ενθύμια από την προσωπική ζωή και την επιστημονική δραστηριότητα του τιμωμένου, τα βιβλία του (τυπωμένα και ανέκδοτα), έργα ενδεικτικά των καλλιτεχνικών του ενασχολήσεων. Επίσης περιλαμβάνει απόψεις από τη λαογραφική συλλογή και το σπίτι του, που πρόσφατα δωρήθηκαν από τους δικούς του, σύμφωνα με την επιθυμία του, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, και τέλος, τη μικρή του συλλογή αρχαίων αντικειμένων, που δωρήθηκε από την οικογένειά του στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Βόλου.

Στα εγκαίνια της Έκθεσης μίλησε ο καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κ. Γιώργος Χουρμούζιδης.

αρχαιολογικά

Φρόνιτ και Αρχαιολογία

Στο University Art Museum, State University of New York (Binghamton), πραγματοποιήθηκε έκθεση με 60 αντικείμενα της συλλογής του S. Freund, που περιλαμβάνει αιγυπτιακά, ελληνικά, ρωμαϊκά και ασιατικά αρχαιολογικά ευρήματα, χειρόγραφα, σπάνια βιβλία καθώς και φωτογραφίες του ιδιωτικού του αρχείου. Η έκθεση αυτή έγινε με αφορμή τα 50 χρόνια από το θάνατο του πατέρα της Ψυχανάλωσης.

Μια «ανορθόδοξη» και δημιουργική Εφορεία Αρχαιοτήτων

Τα δύο τελευταία χρόνια φιλοεξενήθηκαν στη αίθουσα του Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωαννίνων σειρά εκθέσεων που διοργάνωσε η ΙΒ' Εφορεία Προϊστ. και Κλάσας Αρχ'των σε συνεργασία με ξένα ινστιτούτα και πολιτιστικούς φορείς.

Η προσπάθεια αυτή στηρίχθηκε στην άποψη ότι τα μουσεία, για να λειτουργήσουν παιδαγωγικά, πρέπει να παύσουν να παρουσιάζονται σαν χώροι τέχνης άδατοι και πληρικοί, και να γίνουν κέντρα ποιοτικής ενημέρωσης και πολύπλευρου προβληματισμού. Η όλη προσπάθεια δικαιώθηκε από τη θερμή ανταπόκριση του κοινού.

Το Νοέμβριο του 1988 οργανώθηκε η έκθεση με τίτλο «Νέα κτήρια Μουσείων στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας», που περιλάμβανε μεγάλο αριθμό από φωτογραφίες, αρχιτεκτονικά σχέδια και μελέτες μεταπολεμικών μουσείων της Γερμανίας. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην παρουσίαση των κτηρίων που αποτέλεσαν σταθμούς και αφητηρίες εξέλιξης στην ιστορία της αρχιτεκτονικής μουσείων.

Στο πλαίσιο της έκθεσης έγινε συζήτηση με θέμα «Το Μουσείο στην Ελλάδα – ιστορία και προοπτικές», σε μια προσπάθεια προεξόφησης του θέματος της εξέλιξης της μουσειολογικής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα, σε συνάρτηση με την εκάστοτε αντίληψη για το ρόλο του Μουσείου. Ομιλήτες ήταν ο καθηγητής προϊστάμενος Αρχαιολογίας κ. Γ. Χουρμούζαδης και η προϊσταμένη της Δ'νσης Μελετών Μουσείων του ΥΠΠΟ κ. Ερήνη Φιλιππούλου.

Η επόμενη έκθεση, με τίτλο «Ένας αιώνας αρχαιολογίας στη Μ. Ελλάδα», οργανώθηκε σε συνεργασία με το Ιταλικό Μορφωτικό Ινστιτούτο τον Απρίλιο του 1989. Πρόκειται για έκθεση φωτογραφίας που παρουσίασε την

εκατόχρονη αρχαιολογική δραστηριότητα στις πόλεις της Κ. Ιταλίας, όπου μαρτυρείται η ελληνική παρουσία και πολιτισμική παράδοση που μετέφεραν οι Έλληνες άποικοι από τον 8ο π.Χ. αι. και έξης. Συγχρόνως οργανώθηκε αρχαιολογική ημερίδα με ομιλητές τον κ. Aldo Ciciliano, καθηγητή Νομισματικής στο Πανεπιστήμιο του Βαρι, και την κα Ιουλίτα Βοκοτόπουλου, διευθύντρια του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας για αναδείξει τόσο των παραδοσιακών πολιτισμικών αγαθών όσο και του σύγχρονου καλλιτεχνικού δυναμικού εντάσσονται και οι άλλες δύο εκθέσεις που οργανώσε η ΙΒ' Εφορεία. Τον Αύγουστο του 1989 φιλοεξενήθηκαν στο χώρο του Μουσείου τα «Αρχαία Ελληνικά Μουσικά Όργανα» του Γιώργου Παλιζίου. Φτιαγμένα από ξύλο, κέρατο, κέλυφος χελώνας και άλλα υλικά, ο αυλός, η κιθάρα, η λύρα, η πανδουρίδα εκτέθηκαν και ήχησαν ζωντανά δίνοντας τη δυνατότητα μιας άμεσης επαφής με τον κόσμο της αρχαίας ελληνικής μουσικής.

Τέλος, το Δεκέμβριο του 1989 οργανώθηκε έκθεση έργων ζωγραφικής - χαρακτικής του ζωγράφου - χαράκτη Ρίνο Pandolfini, με τίτλο «Κλασικές εικόνες». Ο χαρακτήρας των έργων του Pandolfini, που είναι εμπνευσμένα από την αρχαία ελληνική μυθολογία και τέχνη (αγγοειογραφία - γλυπτική) με κεντρικό θέμα την ανθρωπινή μορφή, συνδέεται άμεσα με την πηγή εμπνευσής τους, τα κλασικά πρότυπα. Η άμεση αντιπαράθεση του πρωτοτύπου και της σύγχρονης ελεύθερης απόδοσής του προκάλεσε ένα δημιουργικό προβληματισμό ως προς τον διαχρονικό ρόλο της αρχαίας καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Νέα εκθέματα

Με τη συλλογή Καρόλου Πολίτη πλουτίστηκαν τα εκθέματα του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης - Ψουλανδρί. Πρόκειται για δωδεκά 128 αντικείμενα μινών που χρονολογούνται από το 3.000 π.Χ. έως τον 7ο αιώνα π.Χ., τα οποία είναι άριστης τέχνης και σπουδάσια. Ας σημειωθεί πως περιλαμβάνουν πέντε κράνη κορινθιακού τύπου, με πιθανή προέλευση το Ιερό του Διός στην Ολυμπία.

«**Το τεμαχισμένο σώμα**» (Μουσείο του Orsay, Μάρτιος - Ιούνιος, και Schirn Kunsthalle της Φρανκφούρτης, Ιούνιος - Αύγουστος)
Με τον τίτλο αυτό οργανώθηκε μια εντελώς πρωτότυπη για τα μουσειακά

και εκθεσιακά χρονικά έκθεση, που προκάλεσε έντονο ενδιαφέρον του κοινού και του τύπου στην Ευρώπη. Αντικείμενο της ήταν διασκευασμένα τμήματα από αρχαία αγαλμάτια, αλλά και γλυπτά μέλη ανθρώπινου σώματος, δουλεμένα από γλυπτές έως κυρίως τις αρχές του 20ού αιώνα. Όπως επιδόθηκε από τη Gen. Brealette, η οργανώση της έκθεσης έμπαζε τον επισκέπτη σε κλίμα Ιεράς Εξέτασης και δεν είναι αίσιουρο ότι τον άφησε να φανταστεί τη σχέση και το αμφίδρομο παιχνίδι μεταξύ υπαρκτού και ελλειπόντος.

Η «εφευρισμένη» του γλυπτού ανθρώπινου μέλους θεωρείται ως το πρώτο στάδιο προς τη σύγχρονη αφαιρετικότητα, ενώ γίνεται αποδεκτό ότι η αποδοχή και προβολή των αρχαίων γλυπτών, όπως έφτασαν ως την εποχή μας, δηλαδή μερικά σπασμένα, οδήγησε προς τη μοντέρνα γλυπτική. Ο Ροντέν είναι αναμφίβολα εκεί! Διαβάσουμε στις «Συνομιλίες» του, που δημοσιεύθηκαν στην αρχή του αιώνα: «Τα καθαρότερα αριστουργήματα είναι εκείνα που δεν παρουσιάζουν κανένα εκφραστικό σκεπτικό, μορφή, γραμμή και χρώμα, αλλά όπου το παν, απολύτως το παν, καταλήγει σε σκέψη και ψυχή». Και ακόμα: «πρότιμηση τη ζωή που κινεί και θερμαίνει τους πάλλοντες μυς των ελληνικών αγαλμάτων κι όχι τις αχαρές κοιλίες, παγωμένες σε νεκρές». Και μετά την επίσκεψή του στο Τμήμα Αρχαιοτήτων του Λούβρου: «Τι κομψότητα! Αυτός ο ακέφαλος κορμός νέου φαίνεται να χαμογελάει στο φως και στην ανείση καλύτερα από όσα θα μπορούσαν να το κάνουν μάτια και χείλια». Ξερωμίστηκε ο Ροντέν έγινε ο «μιαρτή» της γλυπτικής τμημάτων σώματος, με πληρή καλλιτεχνική οντότητα και ισοδύναμο προς «ολοκληρωμένο» έργο. Από το πρόσφορο φίλι για την Καμίι Κλοντέλ, με την αριστουργηματική ερμηνεία της Ιζαμπέλ Ατζάν, σε εναρμονισθούμε, άλλωστε, το μπούστο της, θυμηθείμε τον Ροντέν. Στην οψία της έκθεσης παρουσιάζεται, εξάλλου, το χέρι ενός προφώτου από τη σύνθεση των «Αστών του Καλαί».

B. K. Δωροβίνης

ΕΟΤ: έργα αξιοποίησης παραδοσιακών οικισμών (1975-90)

Με την έκθεση αυτή, που οργανώθηκε στην αίθουσα Κ. Παλαμά του Μάιο - Ιούνιο, παρατάθηκε και συνοδεύτηκε από υποδειγματικό ενημερωτικό υλικό, τεύω να πιστώσει πως ο, τι **πρακτικό** γίνεται στην τομέα της συντήρησης και αναδείξεως της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, σε περιφέρεια

αρχαιολογικά

κό επίπεδο και σε κάποια κλίμακα, οφείλεται στον ΕΟΤ. Περιμένω την έκδοση του σχετικού βιβλίου για να παρουσιάσω συγκεκριμένα στοιχεία και εύχομαι, αν πατέ οι Έλληνες καταφέρουν μόνοι τους να ιδρύσουν τον περίφημο Ενιαίο Φορέα Προστασίας, να ληφθούν σοβαρά υπόψη οι ΕΟΤικές εμπειρίες...

Βασίλης Κ. Δωροβίνη

Μουσείο Κοιλανίου

Το Εκκλησιαστικό Μουσείο Κοιλανίου είναι το πρώτο στο είδος του στην Κύπρο. Αποτελεί περιφερειακό παράρτημα του μεγάλου υπό ίδρυση Βυζαντινού Μουσείου στη Λεμεσό, που έχει αναλάβει η οικεία Μητρόπολη.

Τα εκθέματα του Μουσείου κλύπτουν μια μεγάλη χρονική περίοδο επτά περίπου αιώνων και συνάμα ένα ευρύ φάσμα καλλιτεχνικής δημιουργίας θρησκευτικού περιεχομένου, όπου ξεχωρίζουν η ζωγραφική, η ξυλογλυπτική και η μεταλλοτεχνία (κυρίως αργυροχόια).

Το πλουσιότερο σύνολο αποτελείται από εξήντα περίπου εικόνες, που αντιπροσωπεύουν σημαντικές φάσεις της κυπριακής αγιογραφίας από το 13ο ως τα τέλη του 19ου αιώνα.

BIBLIA

Η προϊστορία στο χώρο του νομού Πέλλας

Κατοίκηση και φυσικό περιβάλλον στη νεολιθική και την εποχή του χαλκού.

Δ. Κοκκινίδου

Έδεσσα 1990, 95 σ.

Όταν το 1972 ο Ν. G. L. Hammond δημοσίευσε την πρώτη σύγχρονη συνθετική δουλειά που αναφερόταν στην ιστορία της αρχαίας Μακεδονίας, περιέλαβε στις προϊστορικές θέσεις της περιοχής Έδεσσα - Γιαννιτών μόνο την Άρνιασα, γιατί στη θοριδοβυτική όχθη της Βεγοριτίδας, λίγες είχε εντοπιστεί τοφικός περίβολος με 10 ατομικές ταφές, που χρονολογήθηκε στην εποχή του χαλκού.

Ο Hammond δεν είχε τότε συνοπλογίες τις θέσεις που την ίδια δεκαετία εντόπισε ο French κατά την επιφανειακή του έρευνα στην κεντρική Μακεδονία και επομένως και στην πεδιάδα των Γιαννιτών (πολυγραφημένος κατάλογος, Αθήνα 1967) και κάποιες άλλες που είχαν σημειωθεί σε πρωιμότερες εργασίες και αρχαιολογικά χρονικά (Woodward, Cook and Boardmann,

Μακαρόνας, Στουγιαννάκης).

Πάντως, έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1980, για την περιοχή του σημερινού νομού Πέλλας ήταν γνωστό στη βιβλιογραφία 11 οικισμοί και ο ταφικός περίβολος. Μετά την έρευνα πεδίου της Δ. Κοκκινίδου, και εδώ είναι η σημαντικότερη συμβολή της, ο αριθμός των θέσεων ανήλθε σε 10 στην επαρχία Έδεσσας (σε αυτούς συγκαταλέγεται 1 κατοίκηση σε απήλαιο), 14 στην επαρχία Γιαννιτών και 1 στην επαρχία Αλμωπίας, χωρίς να συγκαταριθμίσουμε και άλλους 4 πιθανούς (με μικρότερη χρονική διάρκεια κατοίκησης; οικισμοί της ιστορικής περιόδου στους οποίους επιβιώνουν παλαιότερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά.)

Η εργασία της Κοκκινίδου αρθρώνεται σε τρία βασικά τμήματα: στο πρώτο (το οικολογικό πλαίσιο) εξετάζεται η σχέση των οικισμών με το φυσικό περιβάλλον, το σύγχρονό τους και το σημερινό. Η γεωμορφολογική ιστορία εξηγεί συχνά το είδος και τη συχνότητα της οικιστικής κατανομής.

Στο δεύτερο μέρος υπάρχει ο κατάλογος των θέσεων. Από τις ανοιχτές θέσεις 1 ανήκει στην Πρώμη Νεολιθική, 11 στη Μέση Νεολιθική, 16 κατοικούμενη ή η κατοίκηση τους συνεχίζεται στην Πρώμη Εποχή του Χαλκού και 6 κατοικούμενη στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Στο απήλαιο η κατοίκηση εντοπίζεται, όπως και στους περισσότερους οικισμούς, κατά τη διάρκεια της ύστερης Νεολιθικής - Πρώμης Εποχής του Χαλκού. Όσον αφορά τη μορφή τους, η πλειονότητα των οικισμών ανήκει στον τύπο της τούμπας. Υπάρχουν ωστόσο θέσεις σε φυσικά ή βραχούνι εδάφηματα και λίγες επίπεδες οικισμοί. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην πεδιάδα της Αλμωπίας έχει καταγραφεί 1 μόνο θέσι, γεγονός που οφείλεται στους διαφορετικούς εδαφολογικούς σχηματισμούς της περιοχής κατά την προϊστορική περίοδο.

Στο τρίτο τμήμα (τα ευρήματα και οι πολιτιστικές σχέσεις) περιγράφεται και συγκρίνεται η κεραμική και τα μικροαντικείμενα (πηλίνα ή λιθίνα εργαλεία) που έγιναν γνωστά με την επιφανειακή έρευνα. Ιδιαίτερη ενδιαφέρουσα φαίνεται ότι προσελκύει η άποψη για την πιθανή επεξεργασία μετάλλων στην περιοχή του Μάνδαλου και της Αγροσκιάς ήδη από το τέλος της πρώτης χιλιετίας, σε συνδυασμό ίσως με έρευνες για τον εντοπισμό της πρώτης ύλης.

Το βιβλίο της Κοκκινίδου απευθύνεται και στο πλατύ κοινό (σημαντικό γεγονός, αν αναλογιστούμε ότι υπάρχουν ελάχιστα εγχειρίδια για την ελληνική αρχαιολογία γραμμένα από ειδικούς) αλλά και στους ερευνητές του Μακεδονικού χώρου (τουλάχιστον

μέχρι να δημοσιευτεί η διδακτορική διατριβή της συγγραφέως).

Τέλος, είναι αξιόπιστο ότι η έκδοση ήταν αυτοχρηματοδοτούμενη, αν και εξαιτίας αυτού δεν αποφεύχθηκαν οι κάποιες ατέλειες όσον αφορά το φωτογραφικό και το σχεδιαστικό υλικό.
Κατερίνα Τρανταλίδου
Αρχαιολόγος

Κάστρα - Ταξίδια στην Ελλάδα του θρύλου και της πραγματικότητας

Γιάννης Γκίκας

Έκδ. Αστήρ, Αθήνα 1990

Το βιβλίο του Γ. Γκίκας, προτελευταίος τόμος της σειράς αυτής, περιλαμβάνει τριαντάξι κάστρα στην Ελλάδα. Κάστρα γνωστά και άγνωστα, κοντινά και μακρινά, τα συζητάμε με τη γραφή και τα αισθαντικά σκίτσα του αποτελεσματικά μας αποκαλύπτει.

Το μεγάλο εγχείρημα του Γκίκας είναι ότι ακούραστα εδώ και χρόνια ταξιδεύει σε όλη τη χώρα και μελετά με επιμέλεια και οσοδάρτητα τα ιστορικά στοιχεία αλλά και σύγχρονους δίνει και την ατμόσφαιρα των ζωντανών αυτών μνημείων. Δίκαιη λοιπόν και η απονομή σ' αυτόν του Κρατικού Βραβείου Τεχνοδιδασκικής Λογοτεχνίας. Στον τόμο βρίσκουμε κάστρα των κυκλαδικών νησιών, της Κρήτης, της Μυτιλήνης, της Λευκάδας, της Κέρκυρας, της Πελοποννήσου, της Ηπειρωτικής Ελλάδας ζωντανεμένα από την πένα του συγγραφέα. Τα οκτώ του, μαρτυρίες στην επίπου έρευνα, έχουν αμεσότητα και θα λέγαμε μια «αθωότητα» που δεν δουλεύει αρνητικά· αντίθετα, έρχεται να προσβάλει στην παράδοση. Ο Γκίκας δεν είναι αρχιτέκτονας, αλλά πιστεύουμε ότι το βιβλίο του θα ήταν πολύ χρήσιμο – εκτός των άλλων – και στους αρχιτέκτονες, μια και είναι γεμάτο από χρήσιμες πληροφορίες πάνω στη δομή και τη μορφολογία των κάστρων που εξετάζει. Συζητώντας το πόνημα γίνεται πολύτιμος οδηγός για τον ερευνητή αλλά και για κάθε αναγνώστη που το θέμα του ενδιαφέρει. Διαβάσαμε αυτό τον τόμο, εύλογα γεννιόμαστε και πάλι το ερώτημα, τι κάνει η Πολιτεία για τη διάσωση και αποκατάσταση του αρχιτεκτονικού αυτού πλούτου;

Θα ήταν παραλίγη, κλείνοντας αυτό το μικρό σημείωμα, να μην επινεύσουμε τον αρχιτέκτονα Π. Ροθιάδη για την ώρα μακριά του εξωφύλλου.

Νικ. Θ. Χολέβας

Παγκόσμια Ιστορία: Ανερχόμενες αυτοκρατορίες (400 π.Χ. - 200 μ.Χ.)

Συλλογικό έργο. Επιστημονι-

αρχαιολογικά

κή επιμέλεια: Χρ. Μπουλώτης
Εκδ. Καπόπουλος (Time - Life), Αθήνα
1990

Με ταχύ ρυθμό συνεχίζεται η έκδοση της Παγκόσμιας Ιστορίας. Στον τόμο αυτό περιλαμβάνονται: 1. Η οδύσσεια του Μεγάλου Αλεξάνδρου, 2. Το μεγαλείο της Ρώμης, 3. Οι αυτοκρατορίες της Ανατολής και 4. Η άνοδος της Κίνας.

Η εξέλιξη του ανθρώπου (τ.Α') Σωτήρης Δημητρίου

Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1990

Από τις εκδόσεις Καστανιώτη, στη σειρά Μελέτες/Ανθρωπολογία, κυκλοφόρησε ο Α' τόμος του βιβλίου του Σωτήρη Δημητρίου «Η εξέλιξη του ανθρώπου».

Το ενδιαφέρον του ανθρώπου για την προέλευσή του είναι κάτι παλιό ουσιαστικό και όχι απλή περιέργεια. Ο τρόπος της ύπαρξής του στρίβεται στις σχέσεις διαχείρισής που έχει με τη φύση και γι' αυτό του είναι απαραίτητο να προσδιορίσει, κάθε φορά τη θέση του μέσα σ' αυτήν. Εξάιτια του ενεργητικού ρόλου του στο περιβάλλον, δεν έμνε κομμά αμφιβολία πως η θέση του ήταν προνομιακή. Θεωρούσε τον εαυτό του προϊόν μιας ξεχωριστής πράξης της δημιουργίας.

Οι γαδιάεινες αλλαγές των τελευταίων αιώνων με συμμετοχή των μεγάλων μαζών οδήγησαν στη διαμόρφωση δύο βασικών αντιλήψεων, του ομνισμισμού και της εξέλιξης. Σύμφωνα με την πρώτη, ο άνθρωπος συμμετέχει στην πράξη της δημιουργίας του, και σύμφωνα με τη δεύτερη, η πράξη αυτή είναι συνεχής και προοδευτική. Η έρμηνεια της εξέλιξης του ανθρώπου με βοηθά να δώσουμε απάντηση στα βασικά ερωτήματά του: στα θεωρητικά, για τη θέση του στον κόσμο, και στα πρακτικά, για τις προοπτικές του στο μέλλον.

Ο πρώτος τόμος εξετάζει το αρχικό στάδιο, που ονομάζεται ανθρωπογένεση, το πέρασμα από τη βιολογική στην κοινωνική εξέλιξη. Η ανάπτυξη του θέματος γίνεται σύμφωνα με τα σμηνικά δεδομένα της επιστήμης και με τα θεωρητικά συμπεράσματα που απορρέουν απ' αυτά.

Νέες εκδόσεις

Το ενδιαφέρον των Νεοελλήνων για την πρόσφατη ιστορία τους φαίνεται από το γεγονός ότι άλλος ένας εκδοτικός οίκος (εκδ. ΕΙΡΜΟΣ) ασχολείται με την ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Η νεοσύστατη σειρά «Κείμενα για τα

νεότερο Ελληνισμό» παρουσιάζεται με δύο ενδιαφέρουσες μελέτες θαυμάσια τεκμηριωμένες και πλούσια εικονογραφημένες με ανέκδοτο, ως επί το πλείστον, φωτογραφικό υλικό. Στο πρώτο από τα βιβλία «Οι Συμμαχοί και η κρίση στην Ανατολή» του Ε. Νικολί (μετάφραση: Άννα Κατρά, Πρόλογος - Σχόλια: Θ. Πυλαρινός) ο συγγραφέας, έξι περίπου μήνες πριν από τη Μικρασιατική καταστροφή, βλέποντας τη μεταστροφή της πολιτικής των Συμμάχων της Ελλάδας, προειδοποιεί για τις δυσμενείς συνέπειες που θα έχει η τακτική αυτή, όχι μόνο σε βάρος των Ελλήνων αλλά και σε βάρος της Ευρώπης. Με αναλύσεις, ισχυρά επιχειρήματα και ντοκουμέντα αποκαλύπτει την τακτική και την πάγια συμπεριφορά των Τούρκων έναντι των μειονοτήτων (...)

Αποκαλυπτικά είναι και όσα γράφει για το ρόλο του «Συμμάχων» μας (...). Στο δεύτερο βιβλίο, «Ο θρίαμβος του Βενιζέλου» του V. Seligman (μετάφραση: Ντίνα Νίκα, Πρόλογος - Σχόλια: Θ. Πυλαρινός), εξετάζεται η πολιτική ιστορία των ετών 1910 - 1918, όταν ο Βενιζέλος έθετε τα θεμέλια της νεότερης ελληνικής ιστορίας, ταυτόχρονα όμως υποσκαίνονταν τα θεμέλια αυτά από τις συνέπειες του Διχασμού που προκάλεσε η ρήξη του μεγάλου πολιτικού με το βασιλιά Κωνσταντίνου. Ο συγγραφέας έχει ζήσει τα γεγονότα από κοντά και τα παρουσιάζει γλαφυρά και αντικειμενικά.

Εμείς, τ. 22 Περιοδική έκδοση της Εθν. Τράπεζας Αθήνα Δεκ '89 - Μαρτ. '90

Κυκλοφόρησε το αξιόλογο περιοδικό της Εθνικής Τράπεζας, όπως πάντα επιμελημένο, με ορισμένα κείμενα που ενδιαφέρουν τους αναγνώστες μας. Αυτά είναι:

Τα Βυζαντινά μνημεία της Άρτας (Ι. Έξαρχος), Ταμειθητήριο οικονομίας ήτοι χρηματιστική εταιρεία. Η πρώτη ελληνική «Τράπεζα» στη Θεσσαλονίκη (Ε.Α. Χεκίμογλου).

Εικόνες της Κέρκυρας Παναγιώτης Βοκοτόπουλος

Εκδ. Εθν. Τράπεζα και Μορφ. Ίδρυμα ΕΤΕ

Σημαντικότερη έκδοση, θαυμάσια εικονογραφημένη, που δίνει την ιστορία της αγιογραφίας στη Δυτ. Ελλάδα και ειδικότερα στην Κέρκυρα όπου υπάρχουν πάμπολλες θαυμάσιες εικόνες. Ευκαιρία να γνωρίσουμε την Κερκυραϊκή τέχνη και τεχνική.

Ενόδια

Ενημερωτικό Δελτίο του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών

Αθήνα Δεκ. 1989

Κυκλοφόρησε ο τόμος 1 Γ/Δ του ενημερωτικού δελτίου του Ι. Εν. Α. Ε., αφιερωμένος στις υποβρύχιες έρευνες που πραγματοποιούνται στο Δοκό, νησί του Αργαεοαρικιού. «Στη χρονιά που πέρασε, μια καλή χρονιά για το Ινστιτούτο, πραγματοποιήθηκε με επιτυχία η πρώτη φάση της ολοκληρωμένης συστηματικής υποβρυχίας αρχαιολογικής έρευνας στο Δοκό. Μιας έρευνας που χαρακτηριζόταν ως η πιο σημαντική υποβρυχία έρευνα στο Αιγαίο και ίσως αποδίδεται μία από τις σημαντικότερες για την ιστορία ολόκληρου του Μεσοεοαϊκού χώρου.

Εκτός όμως από το καθαρά αρχαιολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον της, υπάρχει και μια άλλη πολύ σημαντική πλευρά. Για το πρώτο φορά στην Ελλάδα που οργανώνεται μια τέτοια έκταση έρευνα και που χρησιμοποιούνται σ' αυτήν, για πρώτη φορά στον Ευρωπαϊκό χώρο, παρόμοια μέσα υψηλής τεχνολογίας.

Ήταν φυσικό λοιπόν, άλλωστε το είχαμε υποσχεθεί, το διπλό αυτό τεύχος των «ΕΝΑΛΙΩΝ» να είναι αφιερωμένο στο έργο που πραγματοποιήθηκε κατά την πρώτη αυτή περίοδο της ολοκληρωμένης υποβρυχίας αρχαιολογικής έρευνας στο Δοκό.

Στις σελίδες που ακολουθούν παρουσιάζουμε σύντομα αλλά θεμελιώδη το ιστορικό της έρευνας του 1989, τις τεχνικές που χρησιμοποιήσαμε, τα πρώτα αποτελέσματα καθώς και τις εκτιμήσεις μας από την ερευνητική αυτή περίοδο...».

N.T.

ΔελτΑ

Δελτίο Αρχαιομετρίας του ΕΚΕΦΕ - Δημόκριτος
Τ. 11, Μάιος 1990

Θεωρούμε πως την καλύτερη παρουσίαση του πρώτου αυτού Δελτίου αποτελεί ο πρόλογός του, τον οποίο και παραθέτουμε.

«Το δελτίο αυτό (ΔελτΑ) αποτελεί το πρώτο τεύχος μιας καινούργιας προσπάθειας που κάνει το Εργαστήριο Αρχαιομετρίας του ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος για την ενημέρωση αρχαιολόγων, συντηρητών και αρχαιοφίλων γύρω από τις δραστηριότητές του στη μελέτη αρχαιολογικών υλικών. Ελπίζουμε το ΔελτΑ να είναι επίσης χρήσιμο και σε Βελτικούς επιστήμονες που ασχο-

αρχαιολογικά

λούνται και ενδιαφέρονται για την εφαρμογή τεχνικών των βτικών επισημών σε αρχαιολογικά ευρήματα. Υπάρχει τέλος η πρόθεση το δελτίο σε δεύτερο στάδιο να περιλάβει και τις δραστηριότητες της Αρχαιμετρίας σε όλη τη χώρα.

Μέσα στους σκοπούς του ΔΕΛΤΑ είναι να παρουσιάσει εκτός από γενικό ενδιαφέρον νεά και ένα θέμα εφαρμογής το οποίο θα αναλύεται και θα παρουσιάζεται όσο το δυνατόν περισσότερο αντικειμενικά και οριστικά. Όπου υπάρχει λόγος θα δίνονται και οδηγίες σχετικά με τον τρόπο επίλογής, συλλογής και αποθήκευσης δείγμάτων για τις συγκεκριμένες μετρήσεις. Οι παρουσιάσεις αυτές θα περιλαμβάνουν επίσης και θέματα εφαρμογών σε υλικά που είναι σπάνια ή τεχνικές που είναι ασυνήθιστες αλλά που θα πρέπει να έχει κανείς υπόψη του για την περίπτωση που θα χρειαστούν περισσότερες πληροφορίες. Ελπίζω μάς είναι το Δελτά να γίνει ένας ενημερωτικός οδηγός για αρχαιολόγους σχετικά με θέματα αρχαιομετρικών εφαρμογών ώστε να αναπτύχθει ένα ορθό κριτήριο αξιολόγησης των προβλημάτων, απαραίτητο σε διεπιστημονικές συζητήσεις.

Είναι αυτονόητο ότι θα είμαστε ανοιχτοί σε προτάσεις για βελτίωση της ύλης ώστε κάθε τεύχος να εκπληρώνει κάποιο χρήσιμο σκοπό.

Εργαστήριο Αρχαιομετρίας, Ινστιτούτο Επιστήμης Υλικών
ΕΚΘΕ ΔΕΛΤΑ 153 10 Αγία Παρασκευής, Αττική
Τηλ. 6513111, ex. 631, FAX: 6519430
Συντακτική Επιτροπή: Γ. Μανιάτης, Β. Κυλικολόγος.

Βυζαντινός Δόμος

Περιοδικό Μεσαιωνικό Τέλος 3, Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος 3, Αθήνα 1989

Κυκλοφόρησε ο Γ' τόμος του ετήσιου αυτού περιοδικού το οποίο επιμελείται ο Αλέξης Σαββίδης - με διαλεγμένες μελέτες, πλούσια ενήμερωσε σε επιστημονικά συνέδρια - συμποσία, εκθέσεις, διαλέξεις κ.ά. καθώς και με εξαιρετικές βιβλιοπαραποιήσεις και ενημερωμένο βιβλιογραφικό δελτίο. Και πάλι εδώ θα πούμε πως αποτελεί εργαλείο στα χέρια των εκδότων: Στον τόμο αυτό διαβάζουμε: Μανόλης Βαρδούνης, Παρομοιολογικά στον Ερραβί του Αίγιο. Χρυσή Μπαρτινάκη, Για τη Δύση του Ανήγματος περί της «Σαυικής» Καταγωγής του Βασίλειου Α'. Του ίδιου, Το Κίνημα των Θονδρακίτιοι στο Βυζάντιο. Ασπασία Μίχα - Λαμπάκη, Το «Θανατικό» της Ρό-

δου - ως Πηγή Πληροφοριών για τη Γυναίκα Ενδομασία της Νήσου. Αθανάσιος Φούλλας, Herbert Hunger: Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner. Σχέτικά με την Ελληνική Μετάφραση του Έργου Γιώργος Τσιουκίδης, Δημήτρης για Αναβόλιση Σπουδών Σερρού Εύλου. Βασιλική Γεωργιάδου, Το Πρόγραμμα του ΚΘΕ/ΕΙΕ «Τράπεζα Πληροφοριών Βυζαντινής Ιστορίας» (Βυζαντινή Χρονογραφία). Η Κατάσταση της Έρευνας τον Φεβρουάριο του 1989. Φωτεινή Βλαχοπούλου, Χρονολόγιο Βυζαντινής Ιστορίας, Β': 379 - 517 μ.Χ. Τηλέμαχος Λουγγής, Βασίλη Ανάλυση και Σύνθεση του Μεσαιωνικού Κόσμου (Allgemeine Geschichte des Mittelalters, Βερολίνο 1985. Αλέξης Σαββίδης, Αττάλα: 11ος - αρχές 14ου αι. Η Μετάβαση από τη Χριστιανική στη Μουσουλμανική Εξουσία.

Οι οικίες του Διονύσου και της αρραγής της Ελένης στην Πέλλα

Χ. Μακαρόνας και Ε. Γιούρη
Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 109, Αθήνα 1989

«Οι μεγάλες, πολυτελείς οικίες του Διονύσου και της αρραγής της Ελένης στην Πέλλα χρονολογούνται στην πρώτη ελληστική εποχή και ανήκαν, πιθανόν, σε εταίρους του Μακεδόνα βασιλέως.

Η πρώτη αποκαλύφθηκε το 1957 και η ανασκαφική της έρευνα διήρκεσε έως το 1960.

Η ανασκαφή της δεύτερης, που αποκαλύφθηκε το 1961, πραγματοποιήθηκε την ίδια και την επόμενη χρονιά και συνεχίστηκε από το 1975 έως το 1978.»

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται διεξοδικά τα στοιχεία που απαρτίζουν τις δύο οικίες: αρχιτεκτονική, διακόσμηση παπέδων, διακοσμητικά ανάγλυφα κ.ά. Το κείμενο συνοδεύεται από πλούσιο φωτογραφικό υλικό καθώς και από 15 αρχιτεκτονικά σχέδια, σε χωριστό φάκελο (στο τέλος του βιβλίου).

Όλα αυτά τα στοιχεία βρίσκονται ενταγμένα στο πλατύτερο θέμα της «πόλης» με την «ιδιωτική αρχιτεκτονική», χάρη στην οποία παρηρτήθη, στην Πέλλα, η «εξέλιξη της τέχνης του ψηφιδωτού». Επίσης, σε επιμετρα, εξετάζονται «τα σφραγισμένα των κεραιδίων» και δίνονται τα συμπεράσματα από την έρευνα του ηηλοίου των κεραιδίων της Πέλλας. Πρόκειται για όρια παρουσίαση των δύο σημαντικότερων οικιών της Πέλλας μέσα στα πλαίσια της Μακεδονικής αυτής πόλης.

Η «σαρκοφάγος» της νήσου Μεγίστης (Καστελλόριζου)

Παναγιώτης Κ. Πατελλάς
Εκδ. Ελευθερή Σκέψη, Αθήνα 1990

Η εργασία αυτή (διδακτορική διατριβή) παρουσιάζει τη σαρκοφάγο που λαβετεύθη κατά το 8' ήμισυ του 2ου π.Χ. αι. βρέθηκε το 1915 στον «Αι Γιώργη του Βουσιού» της νήσου Μεγίστης και δωρήθηκε στο Εθνικό Αρχ. Μουσείο (αρ. 1189). Η παρουσίαση αυτή γίνεται μέσα στο ιστορικό, μυθολογικό, και γενικό-τοπολιτικό πλαίσιο της εποχής. Διεξοδικά αναλύεται ο γλυπτός διάκοσμος της σαρκοφάγου.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Το Στροφόδι είναι δύο μικρά νησάκια (το Μικρό Νησί 1.5 τ.χλμ. και το Στροφόδι 2.5 τ.χλμ.), που βρίσκονται στο Ιόνιο Πελάγος, 44 μίλια νότια της Ζακύνθου. Στην αρχαιότητα, τα Στροφόδια είχαν την ονομασία «αι Πλαταιά». Κατά τον Όμηρο και τον Βυργίλιο, εδώ ήταν η κατοικία των Αρπυιάδων. Στους βυζαντινούς χρόνους υπήρξε κάποιο φυλάκιο για να ελεγχθεί το πέλαγος.

Το 1241 στα Στροφόδια ένα αυτοκρατορικό καράβι κινδύνευε να βουλιάξει απ' τη μεγάλη τρικυμία και τους δυνατούς ανέμους που έπνεαν.

Αφού σάθηκαν, η αυτοκράτειρα Ειρήνη, σύζυγος του Θεοδώρου του Λαοσκάρου, έχτισε πάνω στο φυλάκιο το μοναστήρι των Στροφάδων, αφιερωμένο στην Παναγία την Παντοκράτρη και στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Έτσι, ριζώσε στην ερημία του Ιονίου η Μοναστική αδελφότητα των Στροφάδων. Εδώ ασκήτεψαν πολλοί ανώνυμοι αλλά και επώνυμοι μοναχοί, μεταξύ των οποίων και ο Άγιος Διονύσιος. Παλαιότερα υπήρχαν δεκάδες μοναχολόγιοι πάνω στα Στροφόδια, σήμερα όμως έχει απομείνει μοναχός ένας.

Η εγκατάλειψη και η φθορά του χρόνου είναι εμφανείς στο κτηριακό συγκρότημα της Μονής. Τα κελιά γκρεμισμένα, οι έξιλιες σκάλες σπασμένες, οι κόνικες χαλασμένες από την υγρασία και το χρόνο. Ώς τότε όμως θα παραμείνει έτσι αυτό το σπολιείο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς;

Στο δυτικότερο άκρο της χώρας μας υπάρχει αυτό το κάστρο που αντιστάθηκε σε μεγάλες επιδρομές. Αν δεν γίνουν μερικές προσπάθειες αναεπιποίησης, για πολύ λίγο ακόμα θ' αντιστέκεται στους δυνατούς ανέμους του Ιονίου και στη φθορά του χρόνου.